چـــل حدیثی پیغەمبەر

یـــا

چل چرای ئیســـلام

تألیفی
ملا عبدالکریم
مدرسی مزگەوتی حاجی‌حان لە سولەیمانی

چاپ‌کرا لەسەر ئەرکی حاجی حسن‌ی حاجی فتاح
خاوەنی : کتێبخانەی پێشەوا غەزالی ـ لە سولەیمانی

١٣٨٦ هـ — ١٩٦٧ م

چاپخانەی کامەران ـ سلەیمانی

چل حدیثی پیغەمبەر

یـــا

چـــل چرای ئیســـلام

تألیفی

ملا عبدالکریم

مدرسی مزگەوتی حـاجی حـان لە سولەیمانی

چـاپ کرا لە سەر ئەرکی حـاجی حسن ی حـاجی فتاح

خـاوەنی : کتیبخـانەی پیشەوا غەزالی : لە سولەیمانی

١٣٨٦ ﻫ ـــ ١٩٦٧ م

چـاپخانەی کامەران ـ سلیمانی

وینـــەم گرتوە بۆ روز گاران
بمینیتەوە لای کوڕي یـاران
نـاوم حسن و شـاهم عثمـانە
نسـبەتم بۆلای غوثی گەیلانـە

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله العليم الخلاق ، والصلاة والسلام على سيدنا محمد المتمم لمكارم الاخلاق ، وعلى اله وصحبه و كل من جاهد لنصر الدين والاتفاق ،

له باش پیش کەش کردنی [حمد وثنا وصلاة وسلام] عەرزم ئەمەیە لە بەر ئەمە کە حەزرەتی محمد (ص) فەرمویەتی : هەر موسوڵمانێ چل حدیث لە حدیثەکانی من لەبەر بکا وەبیگەیێنی بە موسوڵمانان شەفاعەتی بۆ ئەکەم لە قیامەتدا، ودووبارە فەرمویەتی خوای گەورە ناردومی بۆ ئەوەی خۆورەوشتی جوان لە دنیادا تەواو بکەم ، چل حدیثم لەحدیثەکانی خۆورەووشت هەڵبژارد و بە پێی رێو شوێن معنام بیان کردن وەتفصیلم دان ، وەلەبەر ئەوەی کە مەولانای جامی ـ خوا لێی خوش بی ـ لە سەر هەر حدیثی لەوانە ، دوشعری فارسـی داناوە ، منیش دووبارە دوو شعرم بە زوبانی کوردی نوسی ، تا منداڵانی موسوڵمان ، لە بەریان بکەن ، وە دڵ یان بەنوری معنای ئەو حدیثانە روناك ببیتەوە ، وە ئەم دەفتەرە موبارەکەم ناو ناوە چل حدیثی پیغەمبەر (ص) یا [چل چرای اسلام] وعلى الله التوكل وبه الاعتصام .

حدیثی یەکەم خير الناس انفعهم للناس

یعنی : چاکترین ئادەمیزاد کەسیکە قازانجی زورتر بی بۆ ئادەمیزاد بزانن وەسیلەی قازانج گەیاندن بەئادەمیزاد چوار شتە ، یەکەم لەش پیویستە انسانی موسوڵمان هەر خدمەتیکی بۆ بکونجی بەلەشی خوی لەگەڵ موسوڵمان بیکا ، وەکو خزمەت و دەرمانکردنی نەخۆش ، دەس گرتنی کوێر ، شارەزایی کردنی غەریب ، ئاوو نان هاوردن بۆ هاوڕێ .دووەم نفوذە ، یعنی دەسەلات، پیوستەلە سەر انسان مادام پیاویکی قسە ڕەواو بە حورمەت بۆ هەوڵ بدا بەوشەرەف و حورمەتی خویەوە قازانج بگەینی بە موسوڵمانان ئەگەر داماوێك هاواری بۆ هاورد ، هەوڵ بدا رزگاری بکا ، ئەگەر مستحقی وەظیفەیەك تشبثی پی کرد

اهتمام بکا له سەر ئەو وەظیفەیە دای بمەزرینی . ئەگەر کاسبیکی بی‌دەس‌مایە پەنای پی هینا ، لەلای کەسیکی دەولەمەند دەس مایەی بۆوەر گری ، هەروەها سەهەم ماله ، پیویستە انسان مادام سەروەتی هەبو ، پیشەکی هەر حەقیکی شەرعی لە سەرە بیدا بە مستحقان ، لە پاش ئەوە هەر محتاجیکی بەر چاو کەوت بەگویرەی توانای‌خوی مالی‌بۆصرف‌بکا ، داخلی ئەمەیە ، سیلەی رەحم و بەخشش بەقوم و خویش ، چاکە لەگەڵ دراوسی ، سەر پەرەشتی هەتیوان ، جیگە کردنەوەی غەریبان ، حورمەت گرتنی میوان ، درووست کردنی مزگەوت و قوتابخانە و پرد وخستەخانە ... چوارم عیلمە ، پیویستە هەر کەس عیلمیکی دینی یا دنیایی بو ، بەبی دریغ و تقصیر نیشانی بدا بە موسولمانان . بە تایبەتی بەوانە کە اهلی استعدان ، دەرە جەو روتبەی ئادەمی‌زاد لای خوای گەورە بەپی‌ی زوری قازانجیتی . لەم بابەتانەوە کە بیانمان کرد .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ایکە پرسی کە بهترین کەس کیست

گویم از قول بهترین کەسان

بهترین کس کسی بود کە زخلق

بیش باشد بە خلق نفع رسان

منیش نوسیومە :

گەر ئەپرسی لە چاترین بەشەر

کی‌یە لەم عالەما ، بەنصی خبر

چاترین بەشەر کەسیکە کەوا

نەفعي زورتر بدا بەنەوعی‌بەشەر

حدیثی دووەم

(العلم لایحل منعه)

یعنی : درووست نی‌یە منع کردنی علم لەخەلق .

بزانن : هیچ شتی نی‌یە لە دنیادا بەبی علم ری بکەوی. بە علم خوا ئەناسری ، بەعلم ئادابی دین بەراستی جی‌بەجی ئەکری ، بەعلم دووست و دوژمن لە یەك جیا ئەکرینەوە ، بەعلم ئەسبابی یارمەتی دوست مدافعەی دوژمن پەیدا ئەکری بە علم ژیانی دنیاو قیامەت دەست ئەخری ، بەکورتی : علم بنچینەی هەمو بەختیاری ییکە بۆیە خوای تەعالاو پیغەمبەر [ص] لە [قرآن و حدیثا] زور تعریفی علمیان کردووە ، وەکومەڵی ئادەمیزادیان لە سەر پیدا کردنی علم هەڵ ناوە حەزرەت (ص) فەرمویەتی (اطلبوا العلم ولو بالصین) یەعنی : بەدوای علم دا بگەڕین وداوای بکەن با لە وولاتی چینیشدا دەس تان بکەوی ، هەندی لەتیگەیشتووان فەرمویانە : سەرچاوەی بەختیاری ئادەمیزاد حەوت شتە : عقڵ ، علم ، دین ، أدب ، بیستنی حق ، خوشەویستی ئادەمیزاد ، هەڵگرتنی نارەحەتی لی‌یان ، وەعلم سەرچاوەی هەمو ئەمانەیە جگە لە عقڵ کە سەر چاوەی علمە . بنا لە سەر ئەمە ئەر کەسی منعی اسبابی بەختیاری لە ئادەمیزاد بکا طبعا شایانی بەدبەختی ئەبەدی‌یە ئەوەندە هەیە لەبەر ئەوەی کە علمگەوهەریکی‌زور بەنرخە پیویستە بەکەسی پیشان بدری کە اهلیت وئامادەگی بی.

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ای گرانمایە مرد دانشور
کە ترا علم و دین بود معلوم
مستعدرا از اون مشو مانع
مستحق‌را از ان مکن محروم

منیش نوسیومە :

هەر کەسی علمی خوی بلێی بەغبی
عمرو علمی بە دەفعەیی تەلەفە
بۆ زەکی چاکە علمی تو ، بەمثل
قەترە بارانە ، ذهنی ئەوسەدەفە

حدیثی سی هەم

[لایؤمن احدکم حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه]

یەعنی : هیچ کەس لە ئیوە ئیمانی تەواو نابی ، تا حەز نەکا بۆ برای دینی خوی ، هەر شتی کە حەزی پی ئەکا بۆ خوی .

ئەم حدیثە یەکی کە لەو چوار حدیثانە کە ئادابی چاکەیان تیا کوبۆتەوە .

مقصودی حەزرەت لەم حدیثە ئەمەیە هەمو موسولمانی لەگەڵ موسولمانانی تر ئەوپەڕ دەرجە ناسراوي ببی تاکاروباری دنیاو قیامەت یان ریك و پیكێ بی ، لەواقعا مادام هەمو موسوڵمانی حالی وابو ئەوەی بۆ خوی حەزی پی کرد بۆ غەیری خویشی حەزی پی بکا طبعا هەرچی بۆ خوی حەزی پی نەکا بۆ غەیری خویشی حەزي پی نەکا ، وە هەمو کەس لە چاکە و خراپە دا وەکو خوی ئەزانی ، بنا لە سەر ئەمە هەمیشە چاکەیان لەگەڵ ئەکا وە زەرەرو نارەحەتی یان لی لانەدا ، موسوڵمانی تریش کە ئەم طبیعەتەیـــان بۆ دەرکەوت ، ئەم کەسەیان خوش ئەوی و ئەوانیش طبیعەت یان چاك ئەبي وهەمویان خەزیکی یارمەتی یەکتر ئەبن ، بەرەنگیك هەرکەس لە خیریکا دیار نەبی ، وەکو حازر بەشی بۆ دائەنریت ، وەهیچ کەس تەنها بەدوای مقصودی تایبەتی خوی دا ناگەرری، کە موسوڵمانان حاڵیان وای لی هات بەبەختیاری دنیاو قیامەت ئەگەن

مەولانای جامی فەرمویەتی :

هر کەســـی را لقب مکن مؤمن
گرچـــه از ســـعی جان و تن کـاهـد
تـا نخواهـــد بـرادر خـــودرا
آنچـه از بهر خویشتن خـواهـــد

منیش نوســـیمە :

نی‌یە ئیمانی بی خەلەل بۆ کەس	گەرچی وەك روحە بۆ هەمو انسان
تـا نەحبینی بۆ برای دینـــی	وەکو بۆ خوی منافـع احـسـان

حدیثی چوارەم

(لایشبع المؤمن دون جاره)

یەعنی : انسانی موسوڵمان بەبی دراوسێی تیر نابی .

مقصودی حەزرەت(ص)لەم حدیثە شریفە هەڵنانیموسوڵمانانە بۆحورمەت گرتن وچاو دێری دراوسێکانیان ، چونکە دراوسی لەبەرئەوەکەنزیکی انسانە ، وەکو لەپەنای انسانا بی وایە ، وەبۆ کەســـی کە شەرفی بێ زور شوورەیی یە چاو دیری کەسی نەکا کە لەپانایا بی ، زیـاد لەمە دراوسی لەبـەر نزیـکی ئاگایان هەیە لە دراوسێی خویان . ئەگەر خواردەمـــەنیەکی خوشـیان بیی منداڵەکان یان ئاگادار ئەبن وەنەفسیان پیوە ئەبەستری ، لەسورەتیکا انسـان یارمەتیان نەداو بەشیان دانەنی ، زور نزیکە ئەو خواردەمەنی یەی ئەیخون بیی بە نەخوشی وناساغی لە لەشیانا ، دوبارە بی بەش کردنی دراوسـی لە خیرات پیچەوانەی برایەتی اسلامی یە . لە [بخاری شریف] دا هەیە : زور دراوسی لە روژی قیامەت دا دراوسێی خوی ئەگری و ئەیبـا بوخزمەتی خوا شـکاتی لی ئەکا ، ئەڵی : خوایە ئەم دراوسێی منە لەدنیادا دەرگای لە سـەرمدا ئەخست و خیرانی خوی لی ئەگرتم .

بزانن : دراوسی ئەگەرکافر بی تنها حەقی دراوسێیەتی هەیە،ئەگەرموسوڵمانیکی بیگانە بی حەقی دراوسێیەتی و موسـوڵمانەتی هەیە ئەگەر خویشی بی حـەقی دراوسێیەتی و موســـوڵمانیی و خویشی هەیە حەزرەت [ص] فەرمویەتي : ئەوەندە جبرائیل ـ سەلامی خوای لی بی ـ لەبابەتی دراوسیوە وەسیەتی بوکردم خایەڵم ئەرویشت کەلەپاش مردن دراوسی لەمالی دراوسي میرات ئەبا .

مولانای جـامی فەرمویەتی :

هەر کە در خطەء مســـلمانی	باشد از نقد دین گرانمایـــە
نبود ازفضل حق عجیب غریب	بنشیند گرسنە همســایـــە

منیش نوسیومە :

اعتبارم نی‌یه به صدقی کەسی　　لی بدا لافی دین و عقل و کمال
لەو بەسەرچی زمان بەعیش‌فرح　　لە دراوسی بەئیش و دەردووبال

حدیثی پینچەم

★ المستشار مؤتمن ★

یەعنی : کەسی تەگبیری پی‌کرا ئەوە بەئەمین دانراوە .

کەوابی پیویستە لە سەر انسان لەهەر مەتلەیکا تەگبیری پی کرا بەبی خەیانەت هەرچی ئەزانی دەری ببری ، حتی لەکاتی تەگبیر کردنا غەیبەت درووستە ، مثلا ئەگەر کەسی پرسی لەتو حالی فلان کەس چونە ؟ ئاخو بۆ ئەوە ئەشـــی هاوری‌بی بکەم یانە ؟ وەتویش ئەت زانی حالی خراپە ، پیویستە بەیانی ئەو خراپی‌یەی بکەی تا ئەوکابرایەکە تەگبیرت پی ئەکا خوی لی‌لاداحقیقتی تەگبیر ئەمەیە انسان هەروەختی فرمانی هاتەری‌ی ، بەر لەئەمە دەستی پی بکا داوای تەگبیر وپرس ورا بکا بەخاوەن عقل وتی‌گیشتوەکان تائەوان هەر ریگاییکیان بەباش زانی ئەم کەسە بەو ریدا بروا ، وەهەر ریگایی بەخراپ بزانن خوی لی لادا تەگبیر سەبەبی‌سەرکەوتنی دین ودنیایە چونکەهەر مەتلەیکێ کومەلی لی‌ی کولیبەوە چاکەو خراپەی دەرئەکەوی وەئەهلی‌ئەومەتلەبە بەچاو روشنی‌خەریکی ئەو فرمانە ئەبن تەگبیر کردن لە ئایینی اسلامازور ئەهمیەتی پی دراوە خوای تعالی ئەمری فەرموە بە پیغەمبەر [ص] کەلە کاروبـارا پرس بە هـاوری‌کانی بکا وەلە تعریفی پیغەمبەر [ص] وهاوری‌کانیا فەرمویەتی(امرهم‌شوری بینهم) یەعنی فرمان یان لەناو خویانا بەتەگبیرە حەزرەت (ص) زور موسولمانانی لە سەر تەگبیر کردن هەل ناوە مثلا فەرمویەتی (الحزم ان تشاور ذا رأی ثم تطعه) یعنی بیری ساغ ئەوەیە لەکاروبارا تەگبیر بکەی بەکەسیکی خاوەن عقل لەپاشا چی بودانای بەگوی‌ی بکەی بەلام پیویستە ئەو کەسە تەگبیری پی ئەکری عاقل‌و دوســت وئەمین بی ، چونکە لە تەگبیر کردن بەانسـانی بی عقل یا دوژمن یانا ئەمین لەزەرەر زیاتر هیچ پەیدا نابي ٠

هەندي فەرمویانە : (المشورة محك الامانة) ، یەعنی ئەمینی خەلك لە تەگبیر پی کردنیان ئاشکرا ئەبی لەواقعا هەر کەس لەتەگبیرا خەیانەتی نەکرد ئەو کەسە بەراستی ئەمینە .

مەولانای جـامی فەرمویەتی :

هەر کە در مشورت امین توشـد
گر چـه باشـد امان روی زمین
چون نهـان دارد آنچه مصلحت اسـت
خـائنش خـوان بحکم دین امـین

منیش نوسیومە :

اعتبـارت نەبی ئەمیـنە کەسـی
گەرچی مـەشـهوری عـالەمە بە ئەمین
تـا بە دڵ وەختی مەشوەرەت بی غـەش
ری‌ی نـەجـاتت لە بو نەکـا تأمین

حدیثی شەشەم

المجالس بالامانة

یەعنی : جوان و شەرفی مجلس بەئەمینی دانیشتوانی ئەو مجلیسەوەدیە .

بەم مەعنا مجلس بەم شەرطە جوان و خاوەن شەرفە کەدانیشتووەکانی لەسەر نهینی‌یەکانی ناو خویان ئەمین بن وە ئاشکرای نەکەن ، بەلام ئەمە وەختی وایە کەدانیشتوانی ئەو مجلسە خەریکی حەرام‌نەبن ئەرنا پیویستە هەرکەس بەنهینی یەکانیان بزانی دەری بری وەبو بەرهەلستی ئەو پیلانە تی‌بکوشی . مقصودی حەزرەت (ص) لەم حدیثە شریفە هەل نانی موسـولمانانە لە سـەر شاردنەوە وپەنهان کردنی نهینی واقعا شـــاردنەوەی نهینی زور صفتیکی بەئەهمیەتە . بەشاردەنەوەی‌نیهنی ناموس ئەپاریزری گیان و مال ئاگـاداري ئەکرین کومەل

بەیەکەوە ئەبەسرین زور کومەل بوون بەواسطەی پەنھان کردنی نھینی خویان
هیزیان گرتووەو بە ئامانجەکانیان گەیشتون بنا لەسەر ئەمە پیویستە انسانی موسولمان پاریزگاری نھینی بە چاکەکانی اسلام بکات ، ئەرنا ئەکەویتە تەنگ وچەلەمەوە ، ئەووەختە سەر پەنجەی خوی بە داخو پەشیمانی‌یەوە ئەگەزیت وەسودیشی نابیت ، بویە حەزرەت « ص » فەرمویەتی : (استعینوا على قضاء حوائجکم بالکتمان ، فان کل ذی نعمة محسود) ، یەعنی : کومەك پەیدا بکەن بو جی‌بەجی کردنی پیویستی‌یەکانتان‌بە پەنھان کردنی ئەو پیویستی‌یانە چونکە هەمو خاوەن نعمەتی بەخیلی پی‌ئەبری ، ئەگەر ئارەزوی خوی لای هەمو کەس دەربیری وانەبی لە گەلیکیانەوە زیانی توش ئەبی . حەزرەتی علی — کرم الله وجهه — فەرمویەتی : « سرك اسیرك فان تکلمت بەفانت اسیره » یەعنی : نھینی دلت دیلتە ، کە ئاشکرات کرد ئەو وەختە تو دیلی ئەوی وپی‌ی گیرودە ئەبی . هەندی لە تیگەیشتوان ووتویانە : چاك ترینی صفەتەکانی ئادەمیزاد دو صفەتە :

سخاوەت بەمال لە ری خیرو حق ، بەخیلی بە سر لەگەل هەمو خەلق

دانایان فەرمویانە : بی هیزترینی ئادەمیزاد کەسیکە نەتوانی نھینی‌یەکانی خوی بپاریزی ، وە بە هیزترین یان کەسیکە لەکاتی رق‌و کینەدا بەسەر طبیعەتی خویدا زال‌بی یەعنی لەو کاتەدا قسەو فەرمانی ناباری لی دەرنەکەوی

مەولانا جامی فەرمویەتی :

ای شده محرم مجالس راز
راز هر مجلسی امانت تست
مکن افشای راز هر مجلس
زانکه افشای ان خیانت تست

منیش نوسیومه :

سری مجلس ئەمانەتیکه وەهـــا
حفظی ئەو حفظی مال وجاه وسەره
هەر کەسێ‌سر ی خوی بلی بەم و بـەو
توشی داخی دەرون و دەردی سەره

حدیثی حەوتـــەم

(القناعة مال لا ينفد)

یەعنی قەناعەت مالیکه نابریتەوه . .

قەناعەت ئەمەیه انسان رازی بی بەو ئەندازه خوای تعالی پیی ئەدا له خواردن و خواردنەوه وجل و بەرگ و شتی تر ، وه دلی خوی نەبەستی به تەماع و ئارەزوی زیادەوه ، وه به سەروەت و مالی خەلقیش دلی نارەحەت نەبی .

قەناعەت قازانجی دینی ودنیای زوره ، قازانجي دیني ئەوەیه ئەوانەی که به بەشی خویان رازین وه هەولی تالان کردنی مالی خەلك نادەن له روژي قیامەتدا توشی لی پرسینەوەی زور نابن ، چونکه مالی خەلکیان نەخواردوه ، وەجگەلەمەش خوا خیری زوریان بو ئەنوسی چونکه بـــه بەشی خویان داکەوتون و صبریان کردووه ، قازانجی دنیاییشی ئەمەیه له تەنگوچەلەمەکانی ژیان خویان پی رائەگیری وه ئەتوانن بژین وتوشي سەر شورری و منەتی هەمو نامەردیك نابن ، بەلام ئەوانەی که هەمیشه خویان فیری بەرگی جوان و خواردەمەنی خوش و جیگای رەحەت کردوه کەنارەحەتی‌یەکیان بەسەراهات بەگورجی‌ئەروخێن‌و جلەوی خویان له دەست دەر ئەچی .

بیداری : قەناعەت مەعنای وانی یەکەانسان هەوڵ نەدا بو بەختیاری خوی وە لەسەر ذەلیلی و هەژاری خوی بهیلیتەوە ، چەندەها ئایەتو حدیث هەن کە خەلك بانگ ئەکەن بو ئەوەی کاسبی بکەن وە ژیانیکی پر لە کامەرانی پیوەوە بنین ' مەبەس لەو ئایەتو حدیثانەی کە خەلق بو زهد و قەناعەت بانگ ئەکەن ئەوەیە انسان بە هەمو ریگاییکی راست و چەوتا هەلپە نەبا وە نەیەوی مالی خەلك زەوت بکا وبو خوی کو بکاتەوە ، لەلاییکەوە یەکی بەئینتەلا بمری لەلایەکی تریشەوە یەکیکی تر لەبرسا گیانی دەرچی ، بەشی زوری ئەو ئایەتو حدیثانەی کە داوای زهدو قەناعەت ئەکەن دەرهەق بە دەولەمەندەکانی قریش ووتراوون کە بەسودو فایزو پیلانی شەیتانانە شانی عەرەبە رەشو رووتەکانیان قورس کردبو ، ئەمروش لەجیاتی ئەوەی کە ئــەو ئایەتو حدیثانە بو ئەو دەولەمەندانە بخوینرینەوە کەبە فایزو غەش مالی موسولمانان ئەخون ، داخی گرانم بەسەر ئەوانەدا ئەخوینرینەوە کەبەیانی تا ئیواری بەرەنجی شانو عەرەقی ناوچەوان هەوڵ ئەدەن کەچی هەر لەمەینەتو دەردی سەری رزگار نابن ، وە وایان حالی ئەکری کەئەبی هەتا ئەمرن لەسەر حالی خویان بمیننەوە ، وە هیچ هەوڵو تـەقەلایەك نەدەن بو چاك کردنی ئەوضاعی خویان .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

صاحب حرص راز خوان کرم
فیض واحسان نمی رسد هر گز
بە قەناعەت گرای کان مالی است
کە بە پایان نمی رسد هــــرگز

منیش نوسیوه‌ه :

ئه‌هلی حرص و طمع به‌روژو به شه‌و
وه‌کو ده‌رویشی دل پــــه‌ریشانـــــه
هـه‌ر قه‌ناعـه‌ت به‌کاره بـو انســـــان
وسعتی حالـــــه ، عـزتـی شـــانـه

حدیثی هه‌شتـه‌م

(الغنی الیأس مما فی ایدی الناس)

یه‌عنی ، ده‌وله‌تمه‌ندی بی ئومیدیه له‌وه‌ی وا له ده‌ستی خه‌لقا .

به‌م مه‌عنایه ده‌وله‌تمه‌ندی هه‌ر ئه‌مه نی‌یه انسان سه‌روه‌ت وحور — مه‌تی ببی . به‌لکو ده‌وله‌تمه‌ندی راستی ئه‌مه‌یه انسان له خویا ئه‌وه‌نده هممه‌تی به‌رز و طبیعه‌تی بلاو و عزه‌تی نه‌فسی ببي ، ئومیدی به مال و نعمه‌تی که‌س نه‌بی وه ئیشیکی وه‌ها بو خوی ساز بکا بي احتیاج ببی له‌خه‌لق ، ئه‌رنا انسان با ده‌وله‌تمه‌ندیش بی که طبیعه‌تی سوك بو وه چاوی له خه‌لقه‌وه بو ئه‌وه له‌لات لات تره .

حقیقه‌تی ئه‌م حدیثه شریفه هه‌مو ئاده‌میزادیك بانگ ئه‌کا بو ژیانیکی مه‌ردانه و گوزه‌رانیکی به‌ختیارانه ، وه ئه‌م ئاموژگاریه نیشان‌مان ئه‌دا هه‌ر وه‌کو انسان له‌له‌ش‌و ئه‌نداما له هه‌موو که‌سی جیایه ، پیویست‌ئه‌کا ئه‌سبابی ژیان‌و گوزه‌رانیشی سه‌ربه‌خوو جیابی ، چونکه خوا ئه‌م خه‌لقانه‌ی بوئه‌وه دروست نه‌کردوه به‌بی پیویستی‌و ناعیلاجی ، خویان بکه‌ن به‌باری ناره‌حه‌تی له‌سه‌ر خه‌لقی تر . قانونی دنیا داوای ئه‌وه ئه‌کا هه‌ر که‌س بو استراحه‌تی خوی هه‌ول بدا لـه ریگاییکی حلال‌و شه‌رافه‌ت داره‌وه گوزه‌ران په‌یدا بکا ، انسانی ته‌مه‌ل له‌ناو ئاده‌میزادا وه‌کو مردو له‌ناو

کۆمەلی زیندووا ، یاخود وەکو انسانیکی افلیج لەناو چەند انسانیکی جوان‌و پالەوان‌دا دیاری ئەدا ، وە انسانی شرفی ببی بەم رەنگە رازی نابی ، لقمانی حکیم بەکوررەکەی خوی فەرمووە : خوت بپاریزە لە داواکردنی شت لەخەلق ، داوا کردن دودەردی هەیە ، یەکەم ئەمە کەئابرروی انسانی پی‌ئەرروا . دوهەم ئەمەیە بەسوکی تەمەشا ئەکری ، هەندی حکما ووتویانە احتیاجیت بەهەر کەس ببی ئەبی بەدیلی وەلە هەر کەس بی احتیاج بی ئەبی بەهاو چەشن‌و هاودەمی لە عەرەبیکیان پرسی دەردی بی‌دەرمان چی‌یە ؟ ووتی [حاجة الكريم الى اللئيم] ، یەعنی : احتیاجی کەوتنی پیاوی بەحورمەت‌و ناموس بولای پیاوی نامەرد چونکە ئەگەر احتیاجی‌یەکەت جی‌بەجی بکا ئەتـــکا بەبەندەی خوی ، ئەرنا بەسوکی ئەت‌گیرریتەوە ، لەبەر ئەمانەیە حەزرەت صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی : [لأن يأخذ احدكم حبله فيأتي بحزمة الحطب على ظهره فيبيعها فيكف الله بـه وجهه ، خير له من ان يسأل الناس اعطوه او منعوه] یـەعنی قەسەم بەخوا ، یـەکی لە ئیوە گوریسەکەی هەلگری‌و کولی دار بەپشـــتی خوی بینی‌و بیفروشـی بو گوزەرانی خیزانەکەی صەرفی بکاو ئابرروی خوی پی‌بپاریزی چاکترە بوی لەوە کەداوای شت لەخەلق بکا چ‌بیدەنی چ‌نەیدەنی .

بیداری : ئەی خوشەویستەکان ! لەم تفصیلەوە گومان نەبەن کەوابو خویندن بی‌سودە ، وەچاك وایە خەریکی کاسبی ببین ، بوچی ؟ چونکە خویندن خوی کاسبی‌یکە لەهەموو کاسبی‌یك بەئەهمیەت ترو قازانجی زیاترە ، ئیشی دنیاو دین پیویـتی بەعلم هەیە وەبەبی علم‌و معارف‌هیچ میللەتی نەسەرکەوتنی دین نەدنیای دەست ناکەوی ، ئەگەر شـــیوەی

کاسبی وەکو ئادەمیزادیك وابی ؛ علم لەو ئادەمیزادەدا وەکو روناکی چاوان یاهیزی گیان وایە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

گر دلت را توانگری بایـد
که توانگر دلی نیکو هنریست
بازکش دست همت از چیزی
که بەدست تعرف دیگریست

منیش نوسیومە :

مال‌و دەولـەت سەروەتە نەلباس
نەعەمارەت نەقەیسـەری نەئەساس
ئەمەیـە دەولـەتت ئەگەر مەردي
بی رجا بی لەجاه ونعمەتی ناس

حدیثی نۆهەم

[لیس الغني عن کثرة العرض . انما الغني غنی النفس]

یعنی : دەولەتمەندی بەزوری شتومەك نی‌یە ، بەلکو دەولەتمەندی تەنها ئەوەیە دلت دەولەتمەندبی .

چونکە مەعنای ئەم حدیثە لەحدیثی پیشو جیاواز نی‌یە ، نوسینی هیچ تفصیلاتیکمان بەپیویست نەزانی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

نـەتوانگر کسي بود کەبە مال
کار پردازو چارەسـاز بود

آن بود کز شهود فضل خدای
از زرو مال بی نیاز بود

منیش نوسیومه :

دەولـەمەندی ئەوە نی‌یە کە بەبار
هەل بریژی مەتاعو ، زەرر بەطبق
دەولـەمەندی لەسەر حـدیثی صحیح
نفسی شـادو دلی گوشـادە ، بەحق

حدیثی دەهەم

(یشیب ابن آدم ویشب فیه خصلتان الحرص وطول الامل)

ئەمە روایەتی حدیثە بەمەعنا ، اصلی لفظی حدیثە کەوەکو لە بخاری شریفا روایەت کراوە لەانسی کوری مالکەوە ـ خوای لی‌رازی بی ـ ئەمەیە : (یکبر ابن ادم ویکبر معه خصلتان الحرص وطول الامل) یەعنی : ئادەمیزاد بەتەمەن پیر ئەبی ، بەلام دوخو لەگەل‌یا جوان ئەبنەوە یەکەم تەماع دوەهەم درێژی ئومید ، تەماع یەعنی زوری حەزو ئارەزو لە دەولەمەندی‌و پایە بەرزی ، ئـەم خووە زور خراپ‌و ناشیرینە ، وە بنچینەکەی لەسەر نارەزایی‌یە بەبەشی خوا ، ئەرنا ئەگەر انسان بەبەشی خوا رازی بی هەولی ناشەرعی‌و لە ئەندازە بەدەر نادا ، کەانسان لەسەر ئەم خووە مایەوە حالی وای لی‌دی ، لەهەر ریگاییکەوە دەولەمەندی‌و پایەی بەرزی دەس کەوی هەر چەند خلافی شەرع‌و شرف‌و وانسانیتیش بی قبولی ئەکا ، ئـەم هەمو فرمانی بی‌مەعنایە کەهەن وەکو دزی ، جەردەیی ، کوشتن ، خواردنی سودو بەرتیل ، وەرگرتنی وەظیفەی‌سوك وبی قابلەت ، زوریان لەتەماعەوە پەیدا ئەبن ، تیگەیشتووان لیکیان

داوەتەوە انسانی تەماع کار تالەدنیادا بی هەمیشە نارەحەتە ، وەئاخری بەدەردی خراپ ئەرروا وە هەرگیز دلی تیر نابی ، بویە حەزرەت صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی : (ایاکم والطمع فانه الفقر الحاضر) یەعنی خوتان بپاریزن لە تەماع چونکە بەراستی تەماع هەژاری هەمیشەیی‌یە ، بەم مەعنا کەسی تەماع کاربی بامالی دنیاشی ببی ئەوە لەبەر ئەو حالەتی خویە تاماوە هەژاری‌یە وەقەت دلی تیرنابی . ئەهلی عقل ووتویانە :کەسی بیەوی لەدنیادا بەئازادی بژی ریگای تەماع نەدا بو دلی خوی ، لە اسکندریان پرسی خوشی‌و ناخوشـی دنیا بەچی ئەبی ؟ لە جوابا ووتی خوشی دنیا بەقەناعەت‌و ناخوشی دنیا بەتەماع کاری‌یـە . هەندی کەس ووتوویانە ، بەندە لەدنیادا سە جورە : بەندەی (رق) ، بەندەی ئارەزو بەندەی تەماع : بەندەی (رق) ئەو کەسەیە یادیلی شـــەررە یا لە نەتەوەی دیلە وەکررین‌و فروشتنی بەسەرادیت . بەندەی ئارەزو کەسیکە ئەوەندە خزمەت کاری ئارەزوی خوی بی حەزی لەهەرچی کرد بوبەجی هینانی ئەو شتە خوی سوك‌و ذەلیل‌و بی‌شرف ئەکات . بەندەی تـەماع کەسیکە لەهەرلایی تەماعیکی چاو پی‌کەوت بو ئەو تەماعە گیانی خوی ئەخاتە خەتەرەوە ، وە خوی لەناو ئـەبا . زیانی تـەماع ئەوەندە زورە انسان ئەتوانی بلی لەو روژەوە دنیا هەیە تائیســـتا هەر نارەحەتی‌بیك روی داوە دەسی تەماعی تیا بووە .

دریژی ئومید ئەوەیە انسان ئەوەندە لەتأثیری قدرەتی خوا بی‌ئاگا بی لەسەر هەرشتی کەئارەزوی کرد خەیالی دورو دریژ بکا . مثلا هەر لە ئیستاوە بو رابواردن‌و خوشی چەند سالی تر دەس بکا بەخەم خواردن وەیا لەترسی هەژاری حقوقی شرعی بگریت‌و نەیدا وەیا بەئومیدی ئەمە

لەپاش چەنـد سالو روتبەییکی دەس بکەوی ئیستا خوی توشی خلاف شەرعو بێشرفی بکا . ئاگادار بن ! تـەماعو دریژی ئومید لـە ئیشی، چاکەدا بەختیارییکی تەواوە ، پیویستە انسان هەرگیز کول نەدا لەفیر بونی علمو معارفو ریك خستنی قازانجی دینیو دنیایی موسولمانان دا ، بەچەشنی کەموافقی شەریعەت بی ، پیویستە لەروژەکانی استراحتدا انسان خەریکی یەکخستنی موسولمانانو نەهیشتنی ناکوکیو دودلیبی لەناویانا ، وەهەول بدا بو ئامادە کردنی ئەسبابی بەرهەلستی دوژمن نەوەك لەکاتی خەتەردا زال ببی بەسەرمانا ، وەبو ئەوەی لەکاتی فرصتدا موسولمانان سەرکەون .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

آدمی زاده پـــیری افزاید
هرزمان دُربنای عمری خلل
لیك دروی جوان شود دوصفت
حرص در جمع مال وطول امل

منیش نوسیومە :

پـیر ئەبی ئادەمی بەعمرو مزاج
پرر ئەبي قالبی لە دەردو خلل
هیندە بەدبەختە جوان ئەبیتو لەوا
صفەتی پیسی حرصو طولی امل

حدیثی یازدەهەم

(من لایرحم الناس لایرحمه الله)

یەعنی : کەسی رەحم بەخلق نەکا ، خوای تەعالاش رەحم بەو ناکا

ئەم حدیثە شریفە هەمو ئادەمیزاد هەل ئەنی لەسەر رەحم کردن بە هاوچەشنی خویان ، تاخوایش رەحم بەوان بکا ، چونکە انسان کەبە توندیو رقو کینە لەگەل خەلقا جولایەوە ، دلی رەش ئەبیتەوە وەدوعای شەرر ئەکەویتە شوینی ، وەدەرگای ئەسبابی چاکەی لی ئەبەسری ، کەوای پی‌هات ئەبی بەمستحقی غضبی خوا ، ئەگەر ماوەیەکیش وازی لی‌بینی ئاخری هەر غضبی لی‌ئەگری ، وەکو پیشینان ووتویانە : (خوادیر گیرەو سەخت گیر !) .

بزانن : هەر چەند پیویستە انسان لەگەل هەمو کەسیکا بەرەحم بی ، بەلام لە دەرەجەکانی رەحمدا فەرق هەیە ، ئاشکرایە رەحم کردن بە انسانی ضعیفو داماو یاغەریب ، یاخزمو کەسو کار ، یا کەسیکی لی قەوماوی نەجیب ، یاکەسی قازانجي بو خەلق بوبی ، لەخلقی ترپیویست ترە رەحم ناسیاری بەهیزترین ئەسبابی رزگار بونەوە توندی وروترشی بەهیزترین ئەسبابی نائومیدی‌یە ، زورکاری نارەحەت بەخوشی جی‌بەجی بووە ، وەزورکاری رەحەتو ئومیدی چەند سالە بەواسطەی دو قسەی خراپو دو جولانەوەی نامناسبەوە لەدەس دەرچووە بویە حەزرەت(ص) فەرمویەتی : (من اوتی حظه من الرفق فقد اوتی حظه من الدنیا والاخرة) ، یەعنی کەسی بەشی خوی لە نەرمیو روخوشی پی‌درابی ئەوە بەشی خوی لەدنیاو قیامەت پی‌دراوە ، حەزرەتی معاویە فەرمویەتی سەرم سورر ئەمینی لەکەسیك بەتوندیو توورەیی خەریکی فرمانی ببی کەچی لەدەسەلاتیشیابی بەخوشی جی‌بەجی بکا ، هەندی لە حکما فەرمویانە : دەستی نەرمی بەری سەلامەتی ئەچنیتەوە ، دەستی توندی وتوورەییش داري پەشیمانی دائەچەقینی .

مەولاناى جامي فەرمويەتى :

رحم کن رحم زانکه بررخ تو
در رحمت جز از تو نگشاید
تاتو بر دیگران نبخشایی
ارحم الراحمین نبخشاید

منیش نوسیومه :

تا حەیاتت هەیە رەحم کە بە خەلق
بەقسەی خوش‌و سەرفی نان‌و درەم
تو کە رەحمت نەبی ، خودا ناکا
لە حەقی تو ، نەرەحمت‌و نە کرم

حدیثی دوازدەهەم

(من لم يشكر الناس لم يشكر الله)

یەعنی : کەسی خوی وابی سوپاسی نعمەتي ئادەمیزاد نەکا ، ئەوە سوپاسی نعمەتی خوایش ناکا .

سوپاس ئەمەیە انسان دان بنی بەنعمەتی خاوەن نعمەتا ، وەلە ئەندازەی خویا بەزوبان تعریفي بکا ، وە حقوقی‌وفا رابگری ، انسان کە طبیعەتی پیاوانەو ئەخلاقی مەردانە بو ، هەر کەس چاکەیێکی لەگەل کرد لەپیش چاویا رای ئەگری ، وە سوپاسی ئەو کەسە ئەکا ، وەکە حالی لەگەل ئادەمیزادا واي پی‌هات چاکتر سوپاسی نعمەتی خوایش ئەکات ، بەلام ئەگەر طبیعەتی سپلە بو هەروەکو حقوقی ئادەمیزاد ئەشاریتەوە بەگویرەی سوکیی طبیعەتی خوی سوپاسی خوایش ناکا ، چونکە هەر خویێك لەدەرونی انسانا دامەزرا دەربارەی هەمو

کەس نیشانەی دەرئەکەوێ .

سوپاسی نعمەت زور جوانـە ، پیویستە کەتا نعمەتی نعمەت دەر زیاتر بی لە بەرابەریەوە سوپاسی انسانیش زیاتر بی ، بویە پیویستە لە پیش هەمو کەسیکدا سوپاسی نعمەتی خوا بکا ، چونکە هەمو نعمەتیك بەری ئارەزو وهیزی ئەوە . لە پاش سوپاسی نعمەتی خوا پیویستە انسان سوپاسي نعمەتی باوك و دایك بکا ، چونکە لە خوا بەولاوە لە هەمو کەس حقوقیان زورترە ، بویە خوا لە قرآنا فەرمویەتی : « ان ـ اشکرلی ولوالدیك » ، یەعنی سوپاسی نعمەتی من و باوك و دایکت بکە ، ئەمجار سوپاسی ماموستاییك کە علم ومعارف پیشان بدا ، وە انسان لە تاریکی نەزانی دینیو دنیای بخاتە روناکی زانست وبەختیاریەوە . ئەمجار سوپاسي حاکمی عادل کە مایەی استراحەتی میللەتە ، ئەمجار سوپاسی نیشتمان و دانیشتوانی نیشتمان ، هەروەکو نیشتمان بووە بـە بیشکەی پەروەردەبون ، ودانیشتوانی نیشتمان بوون بەواسطەی ژیانی تو هەروەها پیویستە توش بو ئاوەدانی و قازانج گەیاندن بە دانیشتوانی هەول بدەی ، تا لە پاش مردنی خوت اولادو فامیلت لە نیشتمانـــا بەبەختیاری دینی و دنیایەوە بژین .

بیدرای : سوپاسی نعمەتی ئادەمیزاد ئەبی لە ئەندازەییکابی شەریعەت قەبولی بـکا ئەنانەبی بـەدرو و دوورویی ومنافـقی ، لە دنیـادا کەسی استحقاقی سوپاسی نعمەتی هەیە ، کە لەسەر نعمەتەکەی منەت دانەنی ئەنا اعتبارو قەدری نەکەوی ، وەکو هەندی لەحکما فەرمویانە :

(من من بمعروفه سقط شکره ومن اعجب بعمله حبط اجره) یەعنی : کەسی لە سەر نعمەتی خوی منەت دانی حقی سوپاسی نامینی وە کەسی

یە کردەوەی چاکەي خوی بایی بی ، خیری بو نانوسري .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

بتو نعمەت زدست هر کە رسد
نە بمیدان شکر گویـی پـای
کی بە شکر خدا قیـام کنـد
تـارك شکـر بندگـان خـدای

منیش نوسیومە :

هەر کەسی نعمەتی بەتو دابی
لاتە پاشایـە شیتە . دانایە
گەر نەکەی شکری نعمەتی ، ناکەی
شکری خالق کەتاكو تەنهایە

حدیثی سیازدەهەم

[ان الله یحب السهل الطلق]

یەعنی : بەراستي خوا انسانی طبیعەت نەرمو روخوشی خوش ئەوی واشکرایە هەرکەس روی خوش بی ئەوکەسە نیشانەی بەختیاری بـە ناوچەوانیەوەیە ، قسەییکی کوردییە ئـەلی : انسـانی روخوش مژدەی بەهەشتی پییە ؛ انسانی روترش دەنگكو باسی جهنم ! انسانی کەروی خوش بو هەرکەس چاوی پیبکەوی دلی خوش ئـەبي ، وەهەر کەس احتیاجییکی پیی‌بی ئەتوانی پیی‌بلی . وەئەگەر لەئەهلی علمو معارف بي قازانجی لی‌ئـەکری ؛ بەپیچەوانەشـەوە انسانی روترش یاقازانجي بو کەس نابی ، یانەگەر قازانجی بیی بەتالی روی بەتالی ئەکاتەوە . وەکو ووتوویانە سرکەی روخوش لەحەلوای روترش خوشترە .

لەئاینی اسلامدا روخوشی زور مهمە ، وەقسەی خوش بەصدقە دانراوە لەواقعا انسان ئەگەر مالیشی نەبی بیدا بەخەلق مادام بەروخوشی لەگەل یان بجولیتەوەو جوابیان بداتەوە وەکو مالی پیدابن وایە ، بویەحەزرەت ص فەرمویەتی : (انکم لاتسعون الناس باموالکم ، ولکن یسعهم منکم بسط الوجه وحسن الخلق) یەعنی : ئیوە ناتوانن مالو سەروەت تان بکەیینن بەهەمو کەسیکا ، بەلام ئەتوانن روخوشیو خوش خوبی‌تان بکەیین پیایانا ، یەعنی مال‌تان بەشی هەمو ئادەمیزاد ناکا بەلام خوی‌باش بەشی هەمویان ئەکا ، چونکە انسان ئەتوانی بەروخوشی لەگەل هەمو ئادەمیزادا بجولیتەوە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

تا خدا دوست داردت ، با خلق
یك دلو یك زبانو یك روباش
شـــاد طبعو شکفتە خاطر زی
نرم خویو گشـــادە ابرو بـاش

منیش نوسیومە :

گەر بـەدل طـالبی نـەجاتی برا
یەك دلو یەکی زوبانو یەك روبە
سالمو خوش کلامو خوش مشرب
دائماً میهرەبانو گول رو بـــە

حدیثی چواردەهەم

اطلبوا الخیر عند حسان الوجوه

یەعنی : داوای چاکەو قازانجی دینیو دنیایی بکەن لەلای ئەو کەسانە

کەرویان جوانە . چونکە رەنگ‌و خومناسـبەیان بەیەکەوە هەیە ، کە
انسان رەنگی جوان بو ؛ زور نزیکە خوو طبیعەتیشی نەرم‌و پیاوانە بی
وەلەگەل لی‌قەوماوو داماوانا یارمەتی‌و پیاوەتی ببی ، یاخود مقصود لـە
روجوانی دەرون گوشادی‌و روخوش بە لەکاتیکا کەسي داوای چاکەی
لی‌بکا ، بنا لەسەر ئەمە مەعنای حدیثەکە وایە داوای چاکە بکەن لـە
کەسی کەروی خوش‌بی . چونکە مادام انسان لەو کاتانەدا روخوش بی
یافرمانی انسان ریك ئەخات وەیا بەقسەی شیرین‌و بەادب جوابی‌ئەداتەوە .
بیدرای : مقصود لەداوا کردنی چاکە ئەوە نی‌یە انسان وەکو سوالکەر
بچیتە لای روخوشان . وەداوای شت‌یان لی‌بکا . بەلـکو مقصودی
حەزرەت (ص) ئەوەیـە انسان کەئارەزوی لە نی‌گەیشتن‌و پی‌گەیشتن .
وەیا لە پەیدا کردنی دەس‌مایە بو کاسبی ، وەیا ویستی لەتەنگ‌وچەلەمەو
نارەحەتی ییك رزگاری بی لەهەمو ئەمانەدا تابوی دەس بدا ، پەنابەریتە
بەرانساني روخوش‌و طبیعەت مەردانە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

بـردری خوب روی منزل گـیر
چون بي حاجتی بیرون آیی
تا اران بیشتر کە حاجت تست
دهد ، از دیـدنش بیاسـایی

منیش نوسیومە :

هەردەمی توشـی علـي هـاني
دەردی دنیا بی ؛ یا مضرتی دین
بو دەوا هەر پەنابە روخوش بە
گەر طبیبیش نـەبی حبیبە یقـین

حدیثی یازدەهەم

(الكلمة الطيبة صدقة)

یەعنی : قسەی خوش صدقەیە .

چونکە مقصود لەصدقە دڵخوش کردنو بەهیز کردنی برایەتی‌یە لەگەل موسولمانانا ، کەواتە دیاری‌یە هەروەکو انسان بەخششی ببی لـــەگەل موسولمانانا ناسیازی لەناویانا پەیدا ئەبی ، بەقسەی خوشیش عەینی مقصود دیتەجی ، سەرەرای ئەمەش بنالەسەر ظاهری احادیث صدقە تەنهائەمەنی‌یە انسان پارەو شت‌ومەك بدابە خەلق ، بەلکو هەر چاکەی‌یی لەگەل هەر مستحقی بکا ئەوە صدقەیە ، کەوابو ئەگەر وورد ببینەوە ئەزانین لابردنی نارەحەتي ـ وەکو بەردودارو دررك‌و. و.و. ـ لەسەرە ریگە صدقەیە کومەکی لی‌قەوماوان صدقەیە . تکابو رزگار کردنی داماوان صدقەیە . چونەلای نەخوش صدقەیە . دڵخوشی دانەوەی انسانی خەمبار صدقەیە شوین کەوتني جنازە صدقەیە ، شارەزایی کردنی انسانی نەشـــارەزا صدقەیە قسەی خوش صدقەیە .

مەولانای جامی فەرمویەتی ؛

سخن نرم گوی باســـائل
گرزمالش نمی دهی صدقـه
زانکەدر روی اهل حاجت هـست
قول خوش از مقولەء صدقە

منیش نوسیومە :

دلی سوالکەر بە ئاگری محنەت

پرر لەئیش‌و خروش‌و دەردو کولـە
نعمەتت گەرنی‌یە قسـەی شیرین
صدقەی شرعی‌یەو بەراتی دلـــە

حدیثی شـازدەهەم

[السمـــاح رباح]

یەعنی : سخاوەت‌و بەخشش مایەی قازانجە بو خاوەنەکەی .

واقعا انسانی خاوەن بەخشش لەدنیاو قیامەتا قازانجی پی‌ئەگا ، قازانجە دنیایی‌یەکەی ئەمەیە یەکەم انسانی سخی ناوبانگی چاکەی ئەرروا بەدنیادا ، کەروی کردە هەر جیگایی بەحورمەت تەماشای ئەکری ، ئاشکرایە ژیان بوانسانی بەناموس ئەوەیە لەگەل حورمەتابی ، انسان‌کە شرف‌وحورمەتی نەبو مردنی چاکترە ، دوهەم انسانی خاوەن بەخشش هەروەختی توشـی نارەحەتی‌ییك هات بەواسطەی انسانیەتی خویەوە هەمو کەس دەســـتی ئەگری‌و یارمەتی ئەدا ، سەهەم بەخششی بەهەر کەسی دابی ئەو کەسـە ئەو پیاوەتی‌یەی ئەوی لەبەرچاو ئەبی وەکو مشهورە : (انسان بەندەی احسانە) . چوارەم تجربە کراوە پیاوی خاوەن بەخشش هەردەولەمەندی ییکی بیی بەرەحەتي ئەی‌خوا وەئەبی بەمایەی حەسانەوەی ، بەلام‌انسانی رژدوسوك‌و چاوچنوك رەحەتی لەمالی خوی نابینی بەهەر رەنگی بیی‌خوا دوژمنیکی وای‌بو تایەن ئەکا گوزەرانی لی‌تال بکا ، حتی ئەولادو خیزانی خوی لی‌ی‌ئەبن بەدوژمن . پینجەم انسان کەبە بەخشش‌بو هەر گری‌ییکی هاتەری زوبوی ئەکریتەوە . قازانجە دینی‌بەکەشی ئـەمەیـە خوای تەعالی فەرمویەتی : مثالی ئەومالەکە موسولمان لەری‌ی خوادا سرفی ئەکەن وەکو

دانەیێکە کەجوتیاری لەزەوی بیکا بیچێنی وەئەو دەنکە حەوت چڵی لی سەوزبی وەلەهەر چلی گولی وەلەهەر گولی سەددەنلە پەیدابێ ، کەبەم حسابە لەهەر دەنکێ حەوتسەد دەنك دیتەبەرهەم. خولاصە جزای چاکە لەقیامەتدا تاحەوت صەد چەندانەی لەربدا هەیە ، وەبۆهەر کەسیکە خوا ئارەزووی لی بێ لەوئەندازەیەش زیاد ئەکات .

بیدارین : مادام کەخوای تەعالا مثالی چاکەی بەتووێ جوتیار هینایەوە دەرئەکەوی هەروەکو لەفەلاحەتا توو چاکترو جوتیار ووریاترو جیگەجوتە کەباشتر بێ‌زورتر قازانجی ئەبێ ، هەروا لەاحسانیشدا تائەوشتەکەئەبەخشری بەسودترو ئەو کەسە پێی ئەدری محتاج‌ترو ئەوکەسە خیرەکە ئەکا نیازی پاکتربێ ، جزای زورترە ، دەرەجاتی جزالەم خصوصانەوە تفاوت ئەکا کەوابو هەرکەسی بەخشش بکا پیویستە لەم خصوصانەوە زور سەرنج‌بدا.

مەولانای جامی فەرمویەتی :

سودا گرهایدت زمایەی خویش
دست بخشش گشاو بخشایش
سودت اکنون ستایش فردا
در جوار خدای آسایش

منیش نوسیومە :

تاجری طالبی حقیقت بی
پێی بلین راه ورسمی سودی حلال
یەك بەحەوسەد بدا لە دنیادا
لە قیامەت وەری گری بە کمال

حدیثی حەڤدەھەم

(تهادوا تحادبو)

یەعني : دیاری بویەکتر بەرن ، خوشەویستیتان لەناوا پەیدا ئەبي .

ئاشکرایە انسان دیاری بوهەر کەس بەری ، خوشەویستییان لەناودا پەیدا ئەبێ .

ئاشکرایە انسان دیاری بو هەرکەس بەری بەئومیدی خوشەویستیو ناسیاری ، سود ئەبەخشی ، ئەگەر دیاری بو دوژمن بەری ، دلی لە دوژمنایەتی پەشیمان ئەبیتەوە ، وەئامادە ئەبي بو ناسیاریو دوستایەتی ، وەئەگەر بو کەسیکی دوستی بەری خوشەویستیو دوستییان تازە ئەبیتەوە وەبەهیز ئەبی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

دوستی مغزو پوست دشمنی است
تاکی ازمغز سوی پوست شوی
بەهدایا کنند دا دوستد
تابهم زان وسیله دوست شوي

منیش نوسیومە :

نعمەتی گەر بی لە دنیادا
دوستي ئەهلی رشدو تقوایە
دوستی وەك بناو هدیە اساس
دیدەنی دوست وەکو چراوایە

حدیثی هەژدەهەم

(آفة السماح المن)

...بي : دەردی سەخاوەت‌و بەخشش منەت دانانە لەسەر ئەو کەســـە
...ەنەکەی پی‌ئەدری . واقعا انسان کە لەسەر نعمەتی خوی منەتی دانا
...ەدنیاو قیامەت‌تا جزای ئەفەوتی ، چونکە انسانی خاوەن نعمەت وەختی
...ەحورمەت تەماشای ئەکری کەباسی نعمەتەکەی خوی نەکا وەنابرروی
...عمەتی پی‌دراوەکان رابگری ، ئەرنا نعمەت بەهەرکەسی بدا وە لەناو
حەلقا باسی بکا ، ئەوە چەجای ئــەوە ئەوکەسە جەزای بەخیر بداتەوە
وەسوپاسی نعمەتەکەی بکا بەدل ئەبی بەدوژمني وەوەختی جەزای قیامەتی
دەست ئەکەوی کەهەرچی ئەبەخشی بەنیازی رەزای خوابی وە لـەسەر
نعمەتەکەیش منەت دانەنی ، ئەرنا بەمنەت دانان‌و ئازاردانی هەژاران
خیرەکەی بەتال ئەبیتەوە . وەسـودی نامیني ، بەگویرەی قرآنی شـریف
انسان ئەگەر قسەي خوش لەگەل هەژاران‌و لی‌قەوماوان بکا ، بوصدقە
بو ئەژمیرری .

بەلام صدقەیەك کەمنەتی لەسەردانی بی‌سودە وەبەگوناه بوی ئەنوسری
ئەم حدیثە شریفە بەشیکە لەحدیثیکي دریژ کەمەعناکەی ئەمەیە : دەردی
زیرەکی‌و فصیحی زوبان دریژی‌یە لەسەر هاوری‌یان ، دەردی ئازایی‌ظلم
وزور کردنە ، دەردی بەخشش‌و منەت دانانە ، دەردی جوانی خوبە
باش زانینە ، دەردی عبادەت تەمەلی‌یە ، دەردی قســـەودرو کردنە ،
دەردی علم لەیاد بردنەوەیە ، دەردی حلم‌و حەوسەلە پەلەکردن‌و خو
رانەگرتنە ، دەردی شرف‌و پیاوەتي ، خولی‌بایی‌بونە . دەردی سخاوەت
اسراف کردنە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

کي بەنعمت کسی شود دل گرم

چون زمنت کنند دم ســـردی
غیر باد خزان منت نیســـت
آفت روضـــهء جوانمـــردی

منیش نوسیومه :

ئەهلی بەخشش کە ئەهلی منت بو
بافریدی زمانـــە بی ، خرفە
لەبەرەو منتەی بەئەمری خـــوا
ئەچرو مـــالی بـــەدەفعەیی تلفە

حدیثی نوزدەهەم

★ البلاء موكل بالمنطق ★

یەعنی : نارەحەتی بەسراوە بەقسەوە .

بزانن : قسەکردن بو انسان واسطەی ناسیاریو ئاشنایی‌و یاری‌یەدانی ئادەمیزادە ، قسە ئەسبابی پەیداکردنی بەختیاری دنیاو قیامەتە قســـە تەرازوی بەراوردکردنی پیاوەتی‌و ناپیاویە ، وەکو مشهورە : (الكلام صفة المتكلم) ، یەعنی : قسە ئەخلاق‌و خوورەوشتی قسەکەر ئەگەیینی . واقعا انسان تاقسە نەکا چونیەتی‌و خوورەوشت‌و طبیعەتی دەرناکەوی کە قسەی کرد هەمو ئاشکرائەبن ، کەوابو ئەبی انسان لەقسە کردنا زوربە پارێزبی ، وەهەروەختی ویستی قسەبی بکا لەپیشا ووردبیتەوە ئەگەرسودی هەیە وەقسەییکی شرعی‌و بی‌زیانە ، ئەوجار بیکا بویە حەزرەت (ص) فەرمویەتی : (رحم‌الله امرء قال فغنم او سكت فسلم) یەعنی : رەحمەتی خوا لەکەسی بی‌قسەیی بکا قازانجی لی‌دەست‌کەوی یادەنگ نەکاو لـــە ضرری قسە سەلامەت بی . تیکەیشتووان چەند ئادابیان بو قسەکردن

داناوه ، یەکەم تاپیویستی بەقسەکردن نەبی نەیکا ، کەوابو لەخویەوه قسەی بی‌سود بەدەم‌پانەیی ، وەئەگەر شتیکیان لەیەکی ترپرسی ئەم زو جواب نەداتەوه ، مەگەر ئەو کەسە جوابەکەی پی‌نەدریتەوه ، وەجوابی قسەکەیش پیویست بی ، هەروەها قسە نەخاتە ناوبەینی قسەی خەلقەوه تاگفتوگو تیك‌نەچی . دوهەم زیاتر لەئەندازەی پیویستي قســـەنەکا ، بو ئەوەی نرخی نەشکی ، ئەلماس بەوگران بهایی‌یەکەمە مادام زور بوقیمەتی ئەشکی . بویـە عاقلان ووتویانە انسان هەمیشـە عقلی بەسەر قسەیا زال بی‌چاترە لەوەقسەی بەسەر عقلیا زال‌بی . سەهەم لەپیش قسەکردنا بـیر بکاتەوه لەقسەکەیا تاقسەیکی ریك‌وپیکی واکەبو ئەووەخت‌و جیگایـــە دەست بدا بدوزیتەوه ، وەکو ووتویانە : (هر سخن جایی‌و هر نکتە مقامی دارد) وەقسەکە لەدلی خویا لیك بداتەوه نەوەك لەپاشا ضرەی لی‌ببیني وەکو ووتویانە قسەلەپیش کردنا والە بەندی‌خانەی انسانا ؛ لەپاش کردنی انسان لەبەندی‌خانەی ئەوایە . چوارەم : قسەئەبیت لەئەندازەی شانی خاوەنەکەیا بیت تالەووەختی ئیش‌کردنا روزەرد نەبیت . پینجەم : هەرقسەئی نەکا بەلفضیکی سهل‌وسادەوه بەئارام‌و لەسەر خوبیکا تاهاورری کەی باش لەقسەکە بگا .

بیـداری : خراپ ترین‌و گوناەترین قسـە سعایت ، غەیبەت ، تمیە ، درو ، جوینە . سعایت ئەوەیە انسان ناوی کەسي بیابەرەنگی ئەوکەسە پی‌ی‌ناخوش بی ، تمیە ئەوەیە انسان قسەی هەندی کەس بەري بولای هەندیکی تر بەنیازی ئەوە ناوبەینیان تیك بدات ، درو ئەوەیە انسـان دەنگ‌و باسی ناراست بگیریتەوه ، جوین ئەوەیە انسان بەقسەی نامناسب وناشیرین ئابروی خەلق ببا وەعەیب‌و کەم‌و کورری‌یان بداتەبال ، زیان‌و خراپەی ئەمانە بونوسین ناشین ؛ ئەم چەشنە قسانە بنچینەی تیك‌چوني

شیرازەی دوستی و یەکیەتی و مایەی پاش کەوتنی انسانن لە هەمو قازانجیکی
دینی و دنیایی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

هر کەشد مبتلا بە پر گویی
بە بلای عجب گرفتار است
هر بلایی کەمیرسد بەکسان
بیشتر از ممر گفتار است

منیش نوسیومە :

بە مثل سەر ئەمیرە دل مەخزەن
دەم وەکو قاپی زوبان حەرەسە
کە حەرەس نائەمینی دەرگا بو
زەحمەتی پادشا هەمو عبسە

حدیثی بیستەم

كفى بالمرء اثماً ان يحدث بكل ما سمع

یەعنی : بەسە بوگوناهی پیاو ئەمەهەر قسەییکی بیست بیگیریتەوە .
بەم‌مەعنا ئەگەر انسان هیچ گوناهیکی نەبی لەمەزیاتر کەهەرچی بیست
بیگیریتەوە ئەمەی بەسەچونکا ئەمە گوناهیکی گەورەیە . مقصود ئەمەیە
پیویستە انسان هەرقسەییکی بیست لەپیشا تەماشای بکا ، ئەگەر لەریگەییکی
باوەرر پی کراوەوە نەبو گوی پی نەدا ؛ وەئەگەر لەریگەییکی راستەوە پی
گەیشت ئەمجار بیربکاتەوە ئەگەر لەگیرانەوەیدا سودیکی دینی یادنیای بو
بیگیریتەوە ئەنا وازی لی بینی ، چونکە لەگیرانەوەدی قسەی خراپەوە زور
کەس توشی دەردو بلا بوون ، پیویستە انسان ئەم ملاحظەیەی لە
یاد نەچی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

مردرا بس همین گنه که قدم
از مقر امان نهـد بیرون
هـرچه آمـد درون روزن گوش
از مردهان دهـد بیرون

منیش نوسیومە :

هەرچی بیستت لەسەر قیاس ونظر
هەل بژیرە لەوا ئەوی چاکە
حەیفە گیرانەوەی هەمو قسەیەك
شەررە یا خیرە پیسە یا پاکە

حدیثی بیست و یەکەم

[کثرة الضحك تمیت القلب]

یەعنی : پیکەنینی زور دل ئەمرینی .

چونکە پیکەنین و کەیف خوشی و گالتەی زور دل دور ئەخاتەوە لەیادی خوا ، وەمادام انسان لەسەر ئەم حالەتە مایەوە دلی وارەش ئەبیتەوە لە فیربون و تی‌گەیشتن ئەکەوی ، وەبە طبیعەت وەکو مردوی لی‌دی کەبو ئەوە ناشی هیچ وەرگری

بزانن : پیکەنینی زور لەبی‌ئاگایی‌یەوە پەیدا ئەبی ، ئەگینا ئەگەر انسان ئاگای لەنارەحەتی مردن و بەجی هیشتنی مال و مندال و دەس و پیوەند بی وەیا لەنارەحەتی حساب و کتاب و عذابی روژی قیامەت وورد ببیتەوە ، وەیاخود بیری ئەوە بکاتەوە کە دوژمنانی دین و میللەت هەمیشە وان

لەسەر مەیلو ئارەزوی هیرش بردن بوسەر موسولمانان وە ئەیانەوی لەناویان بەرن وەبی‌یان کەن بەبەندەی خویان وە ملكو مالو سەروەتیان لەدەست وەربگرن وەکو ئیستا لەپیش چاومانا ئاشکرایە ، قەت بەپیکەنینی زورو گالتەوگەپ عمری خوی صرف ناکا وەشەوو روژ خەریکی ریکخستنی ئەسبابی بەرهەلستیو دفع کردنی دوژمن ئەبی . تەماشا ئەکەین هەر کەس مشکلەییکی بیتەری تاحلی نەکا تامی استراحەت ناچیژی وەخوشی لەخوی حرام ئەکا ، زور پیویستە موسولمانان لەم مثالە ئاشکرایەوە ئاموژگاری وەرگرن وەلەم وەختە نالەبارەدا خویان بەرابواردنو شتی‌بی کەلکەوە نەخلافینن وەلە عاسق وولاتەکانیانا چاو نەنوقینن .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

خرم آنکس کە بهر زندە دلی
زیر لب خندەرا بمیراند
خندە کم کن کەخندەء بسیار
صد دل زندەرا بمیراند

منیش نوسیومە :

خوزگە بەو نفسە طالبی یادە
هەر بە یادی خوا دلی شادە
خەندە ناکا نەکا دلی بمری
بەتبسم دولیوی ئازادە

حدیثی بیستو دوهەم

(العدة دين)

یەعني : وەعدە قەرزە .

بەم مەعنایەکەسی وەعدەیدا بەکەسی کەفلان چاکەت لەگەل ئەکەم بە گویرەی دوستایەتی اسلامی پیویستە لەسەری ئەو فرمانە جی بەجی بکا ، هەروەکو قەرزار واجبە ئەو قەرزە کەلەسەریەتی بیداتەوە .

وەفا بەوەعدە لەدیانەتا زور بەمهم ناسراوە خوای تەعالا لـــە قرآنا تعریفی حەزرەتی اسماعیلی بەوەکردوە کەلەوەعدەدا راست گو بووە ، امامی غەزالی رەحمەتی خوای لی بی فەرمویـــەتی : حەزوەت (ص) بو چاوەروانی کابرایێك سەروژ لەجیگاییکدا مایەوە چونکە وەعدەی پیدابو

بزانن : انسان کەوەعدەییکیدا پیویستە دلی لەسەر ئەوەبی تالەدەسەلات یابی وەفابەو وەعدەیە بکا ، ئەنا ئەگەر بەدەم وەعدەبداو بەدل نیازی نەبی بیباتەسەر ئەوە بەمنافق ئەناسری ، وەکو حەزرەت (ص) فەرمویەتی : [ثلاث من کن فیه فهو منافق وان صام وصلی وزعم انـــە مسلم ، اذا حدث کذب واذا وعد اخلف واذا ائتمن خان] . یەعني : سە رەوشت هەن هەرکەس ئـــەو رەوشتانەی تیابی ئەوە منافقە ، باروژو بگریو نویژیش بکاو خویشی بەموسولمان بزانی ، رەوشتەکان ئەمانەن : وەختي قسەی کرد دروبکا ، وەختی وەعدیدا بەپیچەوانەی بجولیتەوە ، وەختی بەئەمین دانرا لەسەرشتی خەیانەتی تیابکا ، بەلام وەختی خلاف وەعدەیی بەمنافقی ئەناسری کەلەکاتی وەعدەکەدا لەدلیا نەبوبی بیباتەسەر . انسان کەوەعدەی داو لەدلیابو کەوەفای پیبکا پیویستە ئەو نیازی دلیە بینیتەدی مادام عذریکی معقول رییلی نەگری ، چونکە انسانی وەعدەخلاف بە دروزن دەرئەچی وەشرفو اعتباری لای خەلق نامینی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

مرد را هرچه بگزرد به زبان

عیب باشد ورای آن کردن

وعده درذمه‌ء کرم قرض است

فرض باشد ادای آن کردن

منیش نوسیومه :

وه‌عده عنوانه بو شه‌رافه‌تی پیاو

وه‌عده میزانه بو جه‌وان مه‌ردی

لایقه بو وه‌فا به وه‌عده ، برا

سه‌ری خوت دابنی‌ی ئه‌گه‌ر مه‌ردی

حدیثی بیست و سه‌هه‌م

(النظره سهمة مسمومة من سهام ابليس)

یه‌عني : ته‌ماشاکردني ژنی نامه‌حره‌م به‌بی ضروره‌تیکی شه‌رعی تیریکی زه‌هراوی‌یه له‌تیره‌کانی شه‌یتان .

له واقعا ئه‌م حدیثه شریفه مناسبه‌ییکی جوانی ده‌ربریوه ، چونکه هه‌ر وه‌کو تیریکی زه‌هراوی بدری له‌له‌شی انسان بازامه‌که‌شی ئه‌وه‌نده نه‌بی انسان بکوژی ، به‌لام به‌تأثیری زه‌هره‌که گوشتی له‌شی انسان دائه‌رزیني هه‌ر به‌وره‌نگه گوناهی ته‌ماشا کردنیش باله‌و ده‌ره‌جه‌دا نه‌بی انسان بفه‌وتیني به‌لام ئه‌و ته‌ماشا کردنه ئاره‌زو له‌دلی انسان‌دا ئه‌بزوینیته‌وه وه ئه‌و ئاره‌زووه ئه‌بی به‌باعثی ته‌ماشا کردنیکي تر وه‌هه‌روه‌ها انسان‌توشی فرمانی ناشیرین ئه‌کا وابه‌ته‌نینه‌وه‌ی ته‌ماشا کردنی یه‌که‌م انسان فه‌وتا . سه‌ره‌رای ئه‌مه انسان که‌ته‌ماشای هه‌ر ئافره‌تیکی کرد ئه‌گه‌ر ته‌ماشا کراوه‌که جوان نه‌بو دلی انسان به‌وگوناهه‌دا ئه‌گیری ، وه‌ئه‌گه‌ر جوان‌بو

سەرەرای گوناهەکە توشی مەراق‌و خەم‌و خەفەت ئەبی وەووردە ووردە ئەو مەراقە وەکوتیری زەهراوی چون ئەتەنیتەوە ئەویش هەروەها لــە جگەری انســـانا ئەتەنیتەوە وە انسان توشی دەردی جگەر ئەکا ، وا دەرکەوت کە تەماشا کردنی نامەحرەم بەحەقیقەت تیریکی زەهراوی‌یە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

دیدەن خـال‌و زولف نا محرم
دانەء کیدو دام تلبیس اســـت
هر نظر ناوکیسـت زهـر آلود
کەز شصت کمان ابلیس اسـت

منیش نوسیومە :

نظری خال و زولفی نا مەحرەم
تیری شەیتان و نفـسی بەدکارە
نەك بەتەنها زەرەر لەدینی ئەمەدا
جگەریش بەو نیشـــانە زامارە

حدیثی بیست‌و چوارەم

[خصلتان لایجتمعان فی مؤمن ، البخل وسوء الخلق]

یەعنی : دوو شت هەن بەتەواوی کونابنەوە لەانسانیکا ایمانی تەواوی بی ، یەکەم رژدی دوهەم بەدخویی‌یە .

رژدی ئەوەیە انسان مال صرف نەکا لەجیگای خویا ، لەرژدی بـە نەدانی ئەو حقوقانە کەخوا دای‌ناون وەکو زەکات سستی کردنی‌دەولەمەند لەدانەوەی قەرز ، خوگرتن لە خەرج کردن بو گوزەرانی خیزان ، گوی نەدان بەخزمەتی میوان‌و بیگانە ، نائومید کردنی هەژاران‌و لی‌قەوماوان .

بزانن : رژدی چەندە دەرەجەی هەیە ، هەندی کەس ئەوەندەرژدی

یەکەیان زورە هەروەکو خویان هیچیان لە دەســـت نابیتەوە ، ئەگەر کەسیکی تریش بەخششی بکا ئەمان پی‌یان ناخوش ئەبیت . هەر چەند رژدی بەسرف نەکردنی مال مەعنای لی دراوەتەوە ، بەلام بەحەقیقەت گەلی شتی تریشە ، وەکو مەنع کردنی علم لەمستحقان رژدی یەکی زور زیان دارو گەورەیە .

بەدخویی کلمەییکە هەمو سوکی‌و خراپەییك ئەگریتەوە هەروەکو خوش خویی کلمەییکە هەرچی رەوشتی چاکەیە ئەی گەیینی وەکو : راستی ، پیاوەتی ، چاوپوشی ، ئەدەب ، رەحم ، روخوشی ، حەیا ، داوین‌پاکی خوراگرتن ، سوپاس ، نیاز چاکی ، دەرون پاکی ، عزەتی نەفس ، ناسیاری ، وەگەلی شتی‌تر ، وەهەرچی پیچەوانەی ئەمانەی بی‌بەدخویی‌یە .

بیداری : لەپاش رەحمی خوا مهم‌ترین ئەسبابی خوش خویی هەلسان ودانیشتنە لەگەل ئەو کەسانە کە خوو رەوشتیان بەرزە ، نیشـــانەی ئەوانیش مانەوەیە لەسەر شوین کەوتنی رەفتاری پیغەمبەر (ص) .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

بذل کن مال‌و خوی نیك‌و زر
راه ایمان اگر همی پویی
زانکه در هیچ مؤمنی باهم
نشود جمع بخل و بد خویی

منیش نوسیومە :

هەر کەسی حەز ئەکا لەرەحمی خوا
با سەخی بی و شریف و بی ئازار
چونکە گیراوە ریی موســـولمانی
لە دلی پیاوی رژدو بەد رەفتار

حدیثی بیستو پینجەم

★ طوبی لمن شغله عیبه من عیوب الناس ★

ئەم حدیثه بەشێکه له حدیثی که عبارەتەکەی ئەمەیه . [طوبی لمن شغله عیبه من عیوب الناس وانفق الفضل من ماله وامسك الفضل من قوله ووسعته السنة] ، یەعنی : خوزگه بەو کەسه تەماشا کردنی عەیبی خوی رێی لێبگری لەناو بردنی عەیبی خەلق ، وه هەرچی زیاد لـه گوزەرانی خویو خیزانی هەبێ صرفی بکا لەرێگای خوادا ، وه قسـەی زیادو بێسودی خوی بگرێو نەیلێ ، وەله رەوشتو رەفتارا شـــوێنی پیغەمبەر (ص) بکەوێ .

شتێکی ئاشکرایه کەهەمو کەس لەسەر حالی خوی ئاگادار تره لـــه ئەحوالی غەیر ، وەخوای تەعالا نارازییه بەعەیبو گوناه لەهەر کەسێکەوه بێ ؛ بنالەسەر ئەمه حق وایه انسان خەریکی تەماشا کردنی عەیبی خوی بێ ، وەدەس نەبا بۆکەسێکی تر چونکا بەم صفته انسان دو سـودی دەس ئەکەوێ . یەکەم ئەمه مادام انسان بەگوێ پێدانەوه له عەیبیخوی وورد بووەوه ، وەچەندو چونی لەگەل خویا کرد ترسی خوا پەیـــدا ئەکا وەله گوناه دەس بەردار ئەبێ . دوهەم ئەمه کەانسان خەریکی چاك کردنی حالی خوی بو ســـەری ناپەرژێ تەماشای عەیبی باقی موسولمانان بکا ، بەم وەسیلەیه له خراپەی غەیبەتو بوختانو سوءی ظن پاریزراو ئەبێ .

بیداری ؛ مقصود لـەم حدیثه شریفه هەل نانی موسولمانانه لەســـەر تەماشا کردنی عەیبیخویانو هەول دانیان بو پاك راگرتنی دەرونیان له خراپەو شورەیی ، ئیتر مقصود ئەمه نییه انسان لەعەیبی خەلق بێ

دەنگ بی ، چونکە بەگویرەی شرع پیویستە هەرکەس دەستی برواو لە دەسەلاتیابی هەر گوناەو خراپەییکی چاو پیکەوت لە هەر کەسیکەوە بو نەی هیلی ، وەبە هەمو وەسیلەیەك ، بو نەهیشتنی تیکوشی بەدەس یابە زوبان یابە دل چونکە ئەمر بەچاکەو نهی لە خراپە فرضی کفایەیە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ای خوش انکس بەعیب بینی خویش
پیشـــوای هنروران گـردد
عیب او پیشـی دیـدەو دل او
پردەء عیب دیگـــران گردد

منیش نوسیومە :

بەر لەوەی باسی عەیبی خەلقی کەی
خوت لە عەیبو خراپە دور خەرەوە
وانـەکەی ، هەر نصیحەتی ئـەیکەی
پیت بلـین ئـەم نصیحەتەت بەرەوە

حدیثی بیستو شەشەم

الحزم سوء الظن

یەعنی : بیری ساغ ئەوەیە کەبەد گومان بی لەگەل ئەوانەی کەگومانی خراپەیان پی ئەبری .

یەعنی : پیویستە بو انسان ، بەتایبەتی ئەو کەسانە کە خاوەنی جیگەو ریگەن ، هەمو کەس وەکو یەك تەماشا نەکەن وەبەبی لیکولینەوەو تحقیقات باوەڕیان بەهەمو کەس نەبی وەلەسەر نهینی دلی خویان ئاگاداریان نەکەن .

ئەم حدیثە مبارەکەکە زور نصیحتیکی بەرزو بەسودە موسولمانان لەم خصوصەوە زور قصوریان کرد کەلە ئەطرافی دنیاوە دل سافیوسادە لەو حیبان هینایە پیشەوە تاهەموو بیگانەکان لە بیروباوەرریان گەیشتن وەلە هیزو بیهیزییان ئاگادار بون . وەرەخنەیان خستە کاروباری دین وە دنیایان . وەبەجاری بەسەریانا زال بون ، زور کەسی گەروكو دنیاگەرد بەناوی خواناسیو پیاو چاکییەوە خویان پیشانی خەلقدا وەبە هەموو رەنگی سودیان لیوەرگرتن ، دوایی حقیقتیان بەپیچەوانەی ادعاکەیان دەرکەوت ، چەند لەبیگانەکان سەرو گویلاکی خویان گورری وەبەناوی بازرگانیو زیارەتو سەیاحەتەوە گەرران بەدنیادا ، وەموسولمانان بەدل سافی لەسەر هەموو نهێنییەکانی خویان ، ئاگاداریان کردن . ئەم کردەوانە پیچەوانەی ئاییني اسلامن • انسان ئەبی شعوری ببی ئاگادار بی لە قازانجو ضرری خویو نیشتمانو میللەتەکەی .

بیداری : خەیالتان نەروا ئەم حدیثە پیچەوانەی ئەو ئایەتو حدیثانەیە کەمەنعییان کردوە لەبەد گومانی ، چونکا ئەوانیش جێگەی خویانهەیە وەعلما لەم باسەدا تحقیقاتیان کردوە ، فەرمویانە بشر سە نوعە ، نوعیك چاکەی ئاشکراو تجربە کراوە ، نوعیك خراپەی دیارییە ، نوعیك نەچاکەی نەخراپەی دیاری نییە . نوعی یەکەم پیویستە انسان خەیالی لەگەلیان باش بی ، ئەگەر دەفعەیی بەریکەوت خراپەییکیان کرد یاپاساوی بدایا بەسەهوو زەللەی دابنیو وەبەتەنها ئەو خراپە بەخەیالیخوی لەگەلیانا خراپ نەکا . نوعی دوهەم پیویستە هەمو کاتی انسان خوی بپاریزی لییان ، ئەگەر جاری چاکەییکیان کرد بەو جارە هەلنەخەلەتی وەفریب نەخوا . مەشهورە مار جار بەجار سررە ، پیشینان ووتویانە :

مار کەراژ فرری ئەدا بەلام طبیعت فرری نادا ، زیاد لەمەش ئەو کەسانە کەلەسەر فکری تەفرەدانی خەلقن مجبورن بەوە کەظاهرا خوش خویی بیننەوە پیشەوە تابەئارەزوی شومی خویان ئەگەن نوعی سەهەم یەعني ئەوانە کەحالیان پەنهانە ئـەوانیش بەشـیکیان بەزیرەکی‌و عەقل یا بەواسطەی وورد بونەوە لـە بعضی نیشانە حال یان دەرئەکەوی وەکو سەرنج دانی حالی ئەوانەی کەلەگەل یانا هەل ئەسـن‌و دائەنیشن ، وە وەکو مبالات‌و بی‌مبالاتی بەاحکامی دین ، ئەمە دوبارە وەکو دو نوعە پیشووەکەی لی‌دیتەوە ، بەشیکیشیان انسـان بوی ریك ناکەوی تحقیقی حال‌یان بکا وە ظاهرا نیشانەی خراپەو چاکەیان دیار نی‌یە ، ئـەوانـە انسان بەبی دلیل ناتوانی بەچاك یابەخراپ یان بزانی بەلام پیویستەلەگەل ئەمە احترام‌یان بگری وەبەدل پاکي تەماشایان بکا ، احتیاطیشی ببي تا وورده وورده حال‌یان دەرئەکەوی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

حزم مرد آن بود که درهمه وقت
در حق خلق بـدگمان باشـد
در همه کار احتیـاط کنـد
تا زهر کید در أمان باشد.

منیش نوسیومە :

تیگەیشتن ئەوە نی‌یە بـە دەوام
نیازی خوت لای هەمو کەسی دەرخەی
تیگەیشـتن وەهایـە ووریـابی
لە قسەت‌دا کە بو یەکیکی ئەکەی

حدیثی بیست‌و حەوتەم

(لا یلدغ المؤمن من جحر واحد مرتین)

یەعنی : انسانی موسولمان لەکونیکەوە دو جار ناگەزری .

ئەم حدیثە موبارەکە ادبیکی کومەلایەتی بەموسولمانان پیشان ئەدا ، وەمەعناکەی لە صورەتی نهی دایە ، ئەفەرموی انسانی موسلمان ئەبی هەمیشە ووریاو بەاحتیاط بی لەکاروباری دین‌و دنیادا وەخوی گیل نەکا بو انسانی فیلباز تاهەر کاتی بوي ریکەوی تەفرەی بدا ، چونکاکەسی حالی وابو هەمیشە دەس‌و پیوەندی وان لەضرری دین‌و دنیادا . مشهورە پیاوی رویشتە خذمەتی امام احمد - خوای لی‌رازی بی - عەرزی‌کرد لەدولاوە لەشکری اسلام غەزا ئەکەن ، سەرکردەی لەشکریکیان زوربە کفایەت‌و ئاگادارە بەلام خوی پیاویکی زور چاك نی‌یە ، وەسەرکردەی لەشکرەکەی تر زور پیاویکی چاکە ، بەلام لەکاروباری شەررا زورووریا نی‌یە ، وەمن ئارەزوی غەزام هەیە شوبني کامیان بکەوم ؟ امام احمد پی‌ی فەرموشوینی ئەو سەرکردەیانە بکەوە کەووریاو تی‌گەیشتووە ، چونکە باخوی پیاویکی زور چاك نەبی بەلام بو میللەتی اسلام قازانجی هەیە ، وە لەشکرەکەی لەسەرکەوتنایە ، ئەم سەرکردەکەی تر باخوی پیاویکی زور چاك بی کەبی کفایت‌و کارلی نەهاتو بو خوی‌و شوین کەوتوەانی وان لەتالوکەدا . ئەم حدیثە زور پەیوەندی بەحدیثی پیشووەوە هەیە ، لەحدیثی پیشو ئەمە دەرئەکەوی انسان احتیاط بکا لەو کەسانە کەبەد ئەخلاقن ، وەلەو کەسانەکەنایان ناسی نەوەك زیانیکی توش بی ، وەئەم حدیثە ئەوە پیشان ئەدا ئەگەر انسان بەواسطەی دل ساف خوبەوە جاری زیانیکی توش بو

لەکەسیکەوە ئەو جارە لەبەر نەشارەزایی چاو پوشی لیئەکری ، بەلام بو جاری دوهەم گلەیی لەسەر خویەتی وەلومەی خوي ئەکری چونکە ئەبو لەپاش جاری یەکەم عبرەتی بگرتایە .

بیداری : حەزرەت (ص) ئەم حدیثە مبارەکەی بەیەکی لەبت پرستە کانی عرب فەرمو کەناوی ابوعزە بو ، پیاویکی شاعر بو ، ذمی موسولمانانی ئەکرد ، تالە غەزای بدر بەدیلگیرا ، کەبردیانە خذمەتی پیغەمبەر(ص) زور پاررایەوە ، وەووتی خیزانم زورە ئەم جارە لیم ببورە لەمەولا هەرگیز ذەمی موسولمانان ناکەم ، وەزیانیان لینادەم ، حەزرەت (ص) بەگویرەی رەحمو شفقت ئەو جارە بەرەللای کرد ، ابو عزە دیسان دەستی کردەوەبەذەمی موسولمانانتالەغەزای احدابەدیلگیرایەوە ، ئەمجارەش دەستی کردەوە بەعذر هینانەوەو پاررانەوە بو بەرەللابون ، حەزرەت(ص) ئەم جارە عذرەکەی قبول نەکرد وەئەم قسەی پیفەرمو وە فەرموی نابی ئەم جارەش بەللا بکریی تابلیی دو جار بەفیل خوم لەدیلی موسولمانان رزگار کرد .

مەولانای جامی فەرمویەتی

دگر ازوی مدار چشم وفا
هرکە روی در جفا گستاخ
زانکە هەر گز دوبارە مؤمن را
نگزد مار دریکی سوراخ

منیش نوسیومە :

باشە کاری قضا وەلی بەخووا
حەیفە گیلی لەحد تەوەندە بەدەر

له کونیکو بـدا به انســـانو
دو کەررەت ماری حیله باری بشر

حدیثی بیستو هەشتەم

[السعید من وغط بغیره]

یەعنی : بەختیار کەسیکه لەیەکیکی ترەوه عبرەت وەربگری . عبرەت گرتن بەغیر صفتیکی زور باشه ، پیویسته انسان له دنیادا عبرەت گر بی ، هەرکەسیکی چاو پی کەوت لەریگایەکەوه زیانی توش بوخوی لەو ریگەیه لادا ، کەزانی کەسیك له خلافو بەدخوییەوه توشی غضبو قهری خودا بووه لازمه ئەویش ئەو کردەوانه له خوی دور بخاتـەوه ئەگەر لەچەرخیکا لەدەستی خیلیکی دل پیسو بی انصافا گیرودە بوتەلاش بکا بورزگار بونی خوی لـــه دەسیان وەلەباقی ژیانیا تەفرە نەخوا ، مەشهورە : کوسه بەندیکی بینیو پەندیکی گرت ، پیویسته لەسەر انسان روداوەکانی زەمانی وەکو تاریخ بنوسی وەلای خوی رای بگری ، تاخوی وفامیلو هاونیشتمانەکانی لەچەشنی ئـەو روداوانه بەدوربن ، ئەومیللەتانه کەئیستا گـیرودەی ستەمی زوردارن ئەگەر تأریخی رووداوەکانی سەدسال لەمەوبەریان بەدەرس بخویندایه وەبیریان لی بکردایەتەوه ئیستا حالیـان وای لی نەئەهات ، چونکا واقیعاتی زەمانه زور ئاموزگاری کەریکی بەکارە بویه عاقلان فەرمویانه : (من لم یؤدبه ابواه یؤدبه الدهر) ، یەعنی کەسی باوكو دایکی نەدەبی نیشان نەدەن زەمانه ئەدەبی پی نیشان ئەدا بویه زور گەورەی طائفه بوون پارراونەتەوه لەخوا کەطائفه نەزانەکەیان گیرودەی نارەحەتی بکا تابیداربنەوه .

مهم‌ترین ئه‌سبابی عبره‌ت وه‌رگرتن سه شته ، یه‌کەم گیروده بون به‌زه‌حمه‌ت ، دوهه‌م لی‌کولینه‌وه له تأریخی رابوردووان ، سه‌هه‌م سه‌یاحه‌ت‌و گه‌رران به‌دنیادا .

مه‌ولانای جامی فه‌رمویه‌تی :

نیك بخت آن کسی که‌می نبرد
رشك برنیك بختی دگران
سختی روزگار نا دیده
پند گیرد زسختی دگران

منیش نوسیومه :

عاقبه‌ت خیره هه‌ر که‌سی بکری
عبره‌ت‌و موعظه به چه‌رخی زه‌مان
په‌ندی دنیا بکا به په‌ندي دلی
حه‌پسی یاران بکا به‌مه‌شقی ژه‌مان

حدیثی بیست‌و نوهه‌م

* كفى بالموت واعظا *

یه‌عنی : به‌سه بو انسان ئاموژگاری که‌ریکی وه‌ك مردن .

واقعا مقصد له‌ئاموژگاری که‌ر ئه‌وه‌یه نصیحتی انسان بکاو ئه‌ده‌بي دا بدا وه شاره‌زای بکا بو ریگای خیرو روشنایی وه‌له خراپه‌و گومراهی بیگیریته‌وه ، بیشتیکی ئاشکرایه هه‌ر که‌س بیر بکاته‌وه له مردن وه‌له ره‌حمه‌تی به‌جی هیشتنی ئه‌ولادو خیزان‌و علاقه‌ی خوی وورد ببیته‌وه ، وه‌باوه‌رری ببی مادام کرده‌وه‌و خوو ره‌وشتي خراپ بی . له‌پاش مردن گیروده ئه‌بی به‌عذاب‌و زه‌حمه‌ت ئه‌وه‌نده په‌ند ئه‌گری که‌صه‌د واعظی

گەورە ئەوەندە ئاموژگاری دانەدەن ، بویە قرآن بەو گەورەیی‌و بلاغەتە کەهەیە ، وەلەگەل ئەو هەمو پەندو ئاموژگاری‌یەی کە تیایدایە حەزرەت (ص) لەموعظە کردنا بـــە هاورری‌ی مردنی داناوە ، وەکو بەعضی ئەحادیثی شریفە ئەمە ئەگەیینی کە فەرمویەتی : (من دو واعظم لەناو ئیوەدا بەجی هیشتووە ، یەکیکیان گویاو قسەکەر . ئەوی تریان خاموش وبی دەنگ ، قسەکەرەکەیان قرآنە ، بی دەنگەکەشیان مردنە) ، بنا لەسەر ئەمە زور پیویستە انسان لەهەر روژیکا چەند جار بیری مردن بکاتەوە ، بەلکو دلی روبکاتە کردەوەی جوان‌و بەگوی کردنی شرع .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

چند گیری بـــە مجلس واعظ
پی منـــبر پی گرفتن پنـد
وعظ تو بس بە مرگ همسایە
نعرەء نوحە گر بە بانگ بلـــند

منیش نوسیومە :

گەر هەتە فکرو معرفت بەخودا
ناتـــەوی موعظەی سەری منبـر
مردنی قوم‌و خویش‌و دوست‌و برا
واعظیکە بە دەچشت‌و رەهبەر

حدیثی سی‌هەم

(لعن عبد الدینار لعن عبد الدرهم)

یەعني : دور خراوەتەوە لە رەحمەتی خوا ئەو کەسەی کە بـەندەی دینارو درهەمە .

ئەم حدیثە مبارەکە دەربارەی ئەو کەسانە هاتووە کەلــــە چاودیری خلیفەی موسولمانان دان ؛ وەهەتا خلیفە پارەیان ئەداتی لی ی راضین وە بەگوی ئەکەن ، وەهەر وەختی پارەیان نەداتی لی ی راست ئەبنەوە ، بە کورتی خذمەت کردنیان بو پەیدا کردنی پارەو پولە ، نەك بو ئەوە کلمەی حق بەرز بیتەوە ، هەر چەند ئەم حدیثە دەربارەی ئەو نەوعە کەسانە ووتراوە ، بەلام چەند صورەتی تریش دائەگریتەوە ؛ یەکەم ئەو کەسانە کەبەندەی مالی دنیان ، لەهەر لایی وەلای هەر کەسی مال یان دەس کەوی شوینی ئەکەون با ئاینیشیان لەناو بچی : مثلا زور کەس هەن لەبەر کەم گوزەرانی دەس بەرداری کاسبی حلال ئەبن وەوەظیفەی حرام قبول ئەکەن . دوهەم ئەو کەسانە لەبەندەگی خوا دەس بەردار ئەبن وەگوی نادەن بەجی بەجی کردنی حقوقی شرعی ، ئەوەك مالەکەیان بفەوتی . وەنویژو واجباتی دینی ئەفەوتینن . سێهەم ئەو کەسانە لــــە شوینیکا بەئەندازەیەك ثروەتو پارەیان هەیە ، هەر چەند لەو جیگەدا توشی ذەلیلی دینیو دنیایی ئەبن وەهەتکی شەرافەتیان ئەکری ، لەبەر ملاحظەی مالەکەیان قبولی ئەکەن . وەئەو خاکو بومە بەجی ناهیلن . چوارەم ئەو کەسانە کەبو دەس خستنی مالی دنیا میللەتو نیشتمانی پیروزی خویان ئەفروشن بەبیگانە . وەبەعقلی ناتەواوی خویان وائەزانن ئەو ثروەتو مالە تادنیا دنیایە هەر ئەمینی وە خوشەویستی بیگانەکان بویان بەردەوام ئەبی وەلەوە وورد نابنەوە کە هەروەختی ئەو دوژمنانە لــــەو جیگەیەدا دامەزران هەر پارەییکیان صرف کردوە بە زیادەوە وەری ئەگرنەوە . بەپیچەوانەی ئارەزوی ئەوان ئەیان کەن بە بەندەی خویان . ئەم جار هەرچی تەلاش بکەن رزگار نابن وەلــەو جیگەیەدا بەذەلیلی ئەمرن . پینجەم ئەو کەسانە تامالی دنیایان زور تربی زیـاتر

غیری هەرچی سعادتی بشـــرە
وەکو کسبی حلالو ذکرو سجود

حدیثی سی و دوهەم

* دم علی الطهارة یوسع علیك الرزق *

یەعنی : دەوام بکە لەسەر پاکوتەمیزی رزقو روزیت گوشاد ئەبی .
پاکی ئەوەیە انسان لەشو بەرگو خواردەمەنیو جیگای دانیشتنـــو نوستنی خوی بپاریزی لەچلكو پیسی ، انسان کەپاكو خاوین بو خەلق خوشیان ئەوی وە کە خەلق خوشیان ویست هەمو جورە یارمەتی ییکی ئەدەن ، وەلـە هەمو کانیکا دەسی برایەتی بو دریژ ئـەکەن ؛ کەوابو گوزەرانی خوش ئەبی وەبەخوشی رائەبویری . انسانی پاكو خاوینـــ دورە لەنەخوشی وەبەلەش ساغیو عمری خوی ئەباتە سەر وەلە زیان یا وەختیکی زوری بو کاسبي کردن ئەبی کە معلومە ئەمەش سببیکی بەکارە بو خوش گوزەرانی ، زیاد لـەمەش انسانی پاك هەمیشە لەشی ساغە وەعقلی ساغیش لەلەشی ساغەوەیە ، انسانیك کەعقلی ساغو ریك بو ، کەبیری کردەوە ریگای راست ئەدوزیتەوە . وەبەمە ژیانیکیخوشی پرر لەکامەرانی بو خوی مسوگەر ئەکا . لەبەر ئەم هەموو دەلیلانەیـــە پیغەمبەر (ص) فەرمویەتی (النظافة من الایمان) . یەعنی : پاکی بەشیکە لە موسولمانەتی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ای کز آلودگی تو شبو روز
فاقـەو فقـر تـو زیادە شـــود
بی طهارت مباش تابر تـــو

روزی تنگ تو گشاده شود

منیش نوسیومه :

زینەتی دینی احمدە پاکی
بدن و منزل و لباس و طعام
بەخیر بە . لەسەر حدیثی صحیح
باعثی دەولەتەو کلیلی مەرام

حدیثی سی‌و سەهەم

الصبحة تمنع الرزق

یەعنی : خەوی سبەینان مەنعی رزق ئەکا .

سبەینی وەختێکی پیروزو بەنشـأیە ، وەختی دەرکەوتنی لطف‌ورەحمەتی خوایە ، وەختی هاتنی ملائکەی رەحمەتە بو سەر زەوی . کەوابو زور پیویستە انسان لەم وەختە جوانەدا بیداربی . وەبە یادی خواو پاررانەوە خوی ئامادە بکا بو لطفی خوا . ئەگەر انسان لەسەر ئەم حالە دەوامی کرد لە هەمو خصوصیکەوە دەرگای رەحمەتی خوای لی‌ئەکریتەوە خو ئاشکرایشە گوشادی رزق‌و زوریشی رەحمەتیکە لە رەحمەتانی خوا . وەئەگەر بەبی ئاگابی‌و نوستن ئەو وەختە مناسبەی لەناو برد لەو هەمو خیرو بەرەکەتە بی‌بەش ئەبی . وەدیسان لەجهتی دنیاشەوە کە تەماشا ئەکەین زورتر ئەسبابی رزق‌و روزی‌و قازانج وەرگرتن لەکاسبی حلالەوە بو خەلقی شار یادیهات لەسبەینی‌دا دەست ئەکەوی . کە انسان لەو وەختەدا نوست لەو قازانجە بی‌بەش ئەبی . هەروەها ئەوکەسانە کە درەنگ لەخەو هەلئەسن لەشیان تەواو ساغ نی‌یە . وەکەسی کە نەخوش‌و دەردەدار بو کاسبی پی‌ناکری . وەگوزەران‌و رزقی هەر روله کزی ئەبی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ای کمر بسته کسب روزی را
صبح خیزی دلیل فیروزی است
بهر خواب صباح چشم مبند
زانکه این خواب مانع روزی‌است

منیش نوسیومە :

له سحردا نسیمی رحمت دی
بو دڵو گیانی هەرکە با خیرە
مەنوە با رزقو رحمتت بوبی
لەو خوداوە کە خالقی قدرە

حدیثی سی‌و چوارەم

(الدين شين الدين)

یەعنی : قەرز وەسیلەی زەدەبونی دیانەتە .

بزانن . قەرز ئەوەندە خراپەی لی‌ئەوەشیتەوە کەبە هەر رەنگی بووە پیویستە انسان خوی لی‌لابدا ، یەکەم ئەمە انسان قەرزی لەهەر کەسی کرد بەمەجبوری توشی ریاکردن ئەبیت ، وەزور جار لەبەر دڵی ئەو کەسە چاوپوشی لەحق ئەکا ، دوهەم لەبەر چاوی خەلقا شرفی کەم‌ئەبی وەقدرو اعتباری ئەرروا ، بەتایبەتی ئەگەر خاوەن قەرزەکە بی‌مروت بی بەقسەی ناخوش لەدنیادا ئابرروی ئەبا ، بویە ووتویانە . قەرز لە بی مروەت تالانی ماڵو حورمەتە ، سەهەم مادام کەسی عادەتی گرت بەقەرز کردنەوە بەئومیدی ئەوە کەپارەی دەس ئەکەوی جلەوی خوی لەدەس بەر ئەدا ، وەخوو ئەگری بەاسراف وپارە خەرج کردنەوە ، چوارەم‌کە انسان عادەتی بەقەرز کردنەوە گرت زور جار مەجبوری ئەکەن بەوەکە

(فایز) سودبدا بەخاوەن پارەکە ، وەمعلومە سود دانیش وەکو سود کردن گوناهیکی گەورەیە ، پینجەم چونکە قەرزدار هەمیشە داوای پارەی لی ئەکەن هەرگیز بەئارەزوی خوی دەستی ناکەویتە کاسبییەوە . شەشەم قەرزدار بەبی ئیذنی خاوەن قەرز هەر سفری بکا حەرامە وەلەو سەفرا هەرچی روخصەتە بو موسولمانان وەکو کورت کردنەوەو کوکردنەوەی نویژ (مثلا) بوئەو کەسە دروست نییە . حەوتەم قەرز کردن زور دەردیکی کارییە بو خوشەویستی ' زور دوستەو برابوون بەواسطەی قەرز کردنەوە دلیان لەیەك ئیشاوە ، وەناو بەینیان تیك چووە ، بنا لەسەر ئەمە زور پیویستە تاممکن ئەبی انسان قەرز نەکا وەهەر وەختی قەرزی کرد لەئەندازەی خوی لانەدا ، وەبیری دانەوەی بی ، وەتا نەتوانی زو بیداتەوە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

نکشـــد بهر مال دنیا رنج
هرکه خواهد کمال بهرهء دین
چهره دین مکن بناخن دین
تا نکاهد جمال چهرهء دین

منیش نوسیومە :

قەرز بەگریرەی حدیثی پیغەمبەر
واسطەی نقصی حورمەتو دینە
وەکو زەهرە جگەر ئەکا لەتلەت
هوی پەیا بوونی عاجزیو قینە

حدیثی سی‌و پینجەم

[من حسن اسلام المرء ترکه مالا یعنیه]

یەعنی : لەجوانی موسولمانەتی انسان ئەوەیە واز هینانی لە شتی کە مقصدی نەبی .

ئەگەر موسولمانەتی ئەم پینج رکنە مشهورە بی وەکو شهادەتەو نویژو روژو زکاتو حج ئەوە مەعنای ئەم حدیثە وای لی دیتەوە انسان بابە تەنها ئەوە کەئەم فرمانانە بەجی بینی بەموسولمان بژمیری ؛ بەلام وەختی موسولمانەتی یەکەی جوانو خاوینە زیاد لەکردنی ئەوانەیش واز لەشتی بی‌سود بینی ، وەخوی خەریك نەکا بەفرمانی غیر مطلبەوە ، وە ئەگەر موسولمانەتی عبارەت بی لەبەجی هاوردنی هەمو ئادابی شرعی وەکو کردنی واجبو سنتەکان ، وە دورکەوتنەوە لەحرامو مکروە ئەم جار مەعنای حدیثەکە وایە با انسانی موسولمان هەمو واجبو سنتی جی‌بەجی بکا وەواز لەهەمو حرامو مکروهی بینی وەختی موسولمانەتی یەکەی جوانو دیاری‌یەکە پاریزگاری ببی لەشتی حلالی بی‌سود . چونکا فرمانی حلالیش مادام کە قازانجیکی شرعی تیانەبو لە خەریك بونیا وەختی انسان بەخوررایی ئەفەوتی ، وەطبیعەتی نەگوری .

ئەم حدیثە اصلیکی راستو دروستە بو پاك کردنەوەی دەرون لە ئەخلاقی سوكو خراپە ، وەهەموو موسولمانان بانگ ئەکا بوتەوەکە ژیانی خویان تەنها بو بەختیاری دنیا بەکاسبی حلالو ریکخستنی هەرچە بسە کەلك بی‌بو کامەرانی ژیان ، وەبو بەختیاری قیامەت بە بەگوی کردنی فەرمودەکانی خوا صرف بکەن ، وەخویان لادەن لەبەجی هینانی ئارەزوی نەفسانیو حەزی جانەوەرانە وەکو نوستنو خواردنو خواردنەوەی لە ئەندازە بەدەر ، وە خەریك نەبن بەشتی بی‌سودەوە وەکو زیادە روی

لەدامەو شەترەنج و گورانی و فرمانی بی‌سـودی ترا وەکو قسەی زورو گەرانی ناوەخت بەبازاررو کولان و جادەو دەشت و دەرا ، ئەم فرمانانە فرضا گوناهیشیان لی‌پەیدا نەبي خوبە خوررایی وەختی نادەمیزاد ئەکوژن

مەشهووە پیاوی چاوی کەوت بـەلقمانی حکیم لە مجلسیکا دانشـتبو ئاموژگاری دانیشتوانی مجلسەکەی ئەکرد وەئەوانیش زور بەحورمەت تەماشـایان ئەکرد ، پیاوەکە پی‌ی ووت ئەی تو خذمتکاری فلان هوز نەبوی ؟ فەرموی بەلی ، ووتی ئەی بەواسطەی چی‌یەوە ئەم پایەت‌دەست کەوت ، فەرموي بەواسطەی سەشتەوە ، یەکەم قضاو قدری خوا ، دوهەم راستی لەقسە کردنا ، سەهەم وازهینان لەشتی بی‌قازانج .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

ناشـود درجهان علم و عمل
شـاهد دین تو جمال افزای
زانچە درخور نباشـدت بازای
زانچە لایق نباشـدت بازای

منیش نوسیومە :

عمری انسان ژمارەیە بەنفس
ئەوە دەس مایە بو تجارەتی کەس
حەیفە ضایع ببی بەپوچ و عبس
بو کەسی کەس بی ئەم ئیشارەیە بەس

حدیثی سی و شەشەم

زد غبا تزدد حبا

یەعنی : هەر بەینی نەبەینی برو بو دیدەنی دوسـت و برات ، تا خوشەویستیت زیاد ببي .

لەواقعا کەسێ بۆیەوێ خوشەویستی لەگەڵ برادەریکیا زیاد بێ، حقی وایە کەم‌کەم دیدەنی بکات، چونکە ئــەگەر کەم دیدەنی کرد هەمو وەختێ لەو ماوەدا کەلەیەك ئەبرین ئاگری اشتیاق‌و خوشەویستی هەل ئەگیرسێ وەبە دل گەرمی ئەچێ دیدەنی ئەکا، وەبە خوشی ئەگەرریتەوە بەلام ئەگەر زور دیدەنی بکا خوشەویستی‌یەکەیان کەم ئەبێتەوە لـەبـەر چەند دلیل، یەکەم مادام هەروەختێ حەزی کرد چاوی بەوبرایە کەوت ئەو دوستە لەبەر چاوی بێ‌ئەهمیت ئەبێ، وەبە طبیعەت وەکو هاورری ییکی عادەتی لی‌دێ مەشهورە: بویە روژ لـە هاوینا قدری نی‌یە چونکە هەمیشە دیارە، وەبویە لەزستانا خوشەویستە چونکە کەم‌کەم دەرئەکەوێ دوهەم لەهات‌و چوو هەلسان‌و دانیشتنێ زورەوە واژەبێ چاوی بەکردەوەو رەفتاری نامناسب ئەکەوێ وەئەمە ئەبێ بەمایەی ناکوکی‌و دل لـەیـەك نیشان‌یان. سەهەم: لەتیکەلی هەمیشەبی‌یەوە انسان توشی بێ‌ئەدەبی‌ئەبێ وەبێ ئەدەبی مهمترین ئەسبابی لەناو چونی خوشەویستی‌یە. چوارەم‌هەمو وەختێ ئەو برایە وەختی ئەوەی نی‌یە برروی بولای، واژەبێ خەریکی فرمانیکی تایبەتی خویەتی، یاحەزی لەتەنهایی‌و حەسانەوەیە؛ حەز ناکابە چاو پیکەوتنی کەس، وەئەگەر کەسێ برروا بولای پیی ناخوشــە، ئاشکرایە دیدەنی والەبێ محبەتی زیاتر قازانجیکی لی‌وەر ناگیری؛ بویە ووتویانە: (عهدو پەیمان بەحیات، دیدەنی دوست بەسەعات) .

مەولانای جامی فەرمویەتی:

دیدن دوسـت دوســـت را گەگە
چهرە دوســـتی بیـارایـــد
زاتفاق دوام صحبتشـــان
شـــوق کامل مـلال افزاید

منيش نوسيومه :

هەر کەسێ حەز ئەکا لەدوستو برا
کەم کەمی دیدەنی بکا لی‌یان
نەك وەرزیان بکا بەدیدەنێ زور
بو ئەوەی زیاد بکا محبت یان

حدیثی سی‌و حەوتەم

من اعطی لله ومنع لله واحب لله وابغض لله فقد استکمل ایمانـه

یەعني : هەرکەس لەبەر خوا شت بدا بەخەلق ، وەلەبەر خوا لی‌یان بگریتەوە ، وەلەبەر خوا خەلقی خوش بووی ، وەلەبەر خوا رقی‌لی‌یان‌بی ئەوە موسولمانیکي تەواوە .

مثلا ئەگەر کەسی رەفتای چاكو رەوشتی جوان بو لەبەر ئەوە کەبە گویرەی شرع ئەجولیتەوە ، انسـان یارمەتی بدا ، وەهەر کاتی کەروی کردە رەفتای خراپو رەوشتی ناشیرین لەبەر ئەوە کەلە گوناهایە هیچی نەداتی ، یاخود برادەریکی بیی تابە دیانەتو روشتو بەرز بی خوشی بووی . وەهەر کەروی کردە بی‌دیـــنێ رقی لی‌ی‌بی وەوازی لی‌بیني ، ئەوە نیشانەی تەواوی ئیمانە .

ئەم حدیثە هەمو موسولمانان بانگ ئەکا بو (اخلاص) . اخلاص ئەوەیە انسان هەر فرمانی بکا بەنیازو خیالیکی باشو دلیکی خاوینەوە تەنها لەبەر رەزای خوابیکا ، نەك لەبەر پیشان داني بەخەلق ، یابوئەوە کەخەلق بیبیسەنەوە ، یابو ئەوە کەبەناوبانگ دەرکا وەلە هەمو لاییکەوە خەلق دەست بکەن بەمدحو تعریف کردنی ، انسان ئەگەر هوش‌وفامی بیی ئەزانی ملاحظەی غیری خوا لەعبادەت کردنا بی‌عقلی‌یە ، چونکەبشر هەمو وەك یەك ضعیفو محتاجن ، وەلە خوا زیاتر لە دەسەلاتی‌کەسانی‌یە

لەریگاییکی غەیبی‌یەوە قازانجی یازیانی بگەیینی بەیەکیکی تر ، وە هەر عبادەتیك بو ریا بکری خوا ئەی‌داتەوە بەناو چاوی خاوەنەکەیا .

بەگویرەی حدیث هەرکەس نیازی دلی چون بی‌خوا بەگویرەی ئــەو نیازەی لەگەل‌یا ئەجولیتەوە ، حضرت (ص) فەرمویەتی : (ماأسر عبد سريرة الا البسه الله ردائها ، وان خيراً فخير وان شراً فشـــر) ، خولاصەی مەعناکەی ئەمەیە هەر کەس هەرشتی لەدلی خویا دابنی ، خوای تەعالا بەگویرەی ئەو شتە لەگەل‌یا ئەجولیتەوە ، ئەگەر نیازی‌چاکی بوبی خوا چاکەی بو ئەکا ، وەئەگەر نیازی خراپەی بوبی خوا خراپەی لەگەل ئەکا ، بنا لەسەر ئەمە پیویستە انسانی موسولمان هەول بدا هەر فرمانی ئەکا تەنها لەبـــەر خوابی تاخواش لی‌ی قبول بکا ، بعضی لـە تیگەیشتووان ووتویانە : چوار شت هەن بەچوار شت دەست ناکەون : رەحمی خوا بەعبادەتی ریادەست ناکەوی ، خوشەویست بون لای‌خەلق بەبەد خویی دەست ناکەوی ، وەفای دوست‌و برا بەبی وەفایی دەست ناکەوی ، علم‌و معرفت بەتەمەلی‌و حەسانەوە دەست ناکەوی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

انکه در حب‌و بغض‌و منع‌و عطا
نبودش دل بەغـــیر حق مائل
نقـد ایمـان خویشــرا یابـد
بـــر محك قبول حق کامل

منیش نوسیومە :

هەر کەسی حب‌و بغض‌و منع‌و عطای
خالصــە بـو خودای عـــزوجل
مژدە بی دینی کاملە بـــەخودا

رەحمی خوای پی ئـەگا لـەکاتی اجل

حدیثی سی‌و هەشـتەم

الجنة تحت اقدام الامهات ' من شئن ادخلنا ، ومن شئن اخرجنا

حەزرەت ئەم حدیثەی دەربارەی صحابی‌یێك فەرمو کە ئەی ویـست بچی بو غەزا ، بەلام دایکی نەی‌ئەهیشت .

مەعنای ئەم حدیثە وایە : بەهەشت بو موسولمانان لەژیر پی‌ي دایکیانایە ئارەزویان لەهەر کەس بو ئیذنی ئـەدەن بیخەینە لەشکرەوە بو غەزا ، ئارەزوشیان لەهەر کەس نەبو دەرری ئەکەین وە نایەلین بچی بو غەزا ئەم حدیثە هەل نانیکی زوری تیایە بو موسولمانان لەسەر بەگوی کردنی دایکیان ، ئەم حدیثە بەئاشکرا ئەلی : غەزا بەوهەمو ئەهمیەتەوە کەهەیە تانەبی بەفرضي عین ـ یەعنی تادوژمن هیرش نەهینیتە سەر وولانی‌اسلام بەبی ئیذنی دایك حەرامە ، ئەمە شتیکی سەیر نی‌یە ، لـە واقعا دایك وباوك حقیان لەسەر مندال زورە ، وەلە پاش ارادەی خوا بەتأثیری باوەك‌و دایك ، وەبە زەحمەت کیشانی ئەوان پەیدا ئـەبی‌و پی‌ئەگا ، بەتایبەتی دایك کەزەحمەتیکی زور ئەچەژی ، نو مانگ بەپیستی سك هەلی ئەگری کەپەیدا ئەبی مەینەتیکی زوری توش ئەبی ، گەلی جاریش گیانی خوی دائەنی ، ئەنجا بەدریژایی سالاني شیر خواردنی تاپی‌گرتني ئەبی بەدیاریەوە شەونەخونی بکیشی ، وەکە گریا رای‌ژەنی‌و شـیری بداتی‌و ژیری بکاتەوە ، ئەگەر خویشی شیری نەبو مال بەمال بیگیری ئەبی لەش‌و بەرگی بشوری‌و چاودیری بکا ، سەرەرای ئەم هەمو ئیش‌و ئازارانەش ئەوەندە بەرەحمە ئەگەر مندالەکەی توشـی ناساغی‌یێك بو حەسانەوە لەخوی حەرام ئەکا بو خاتری چاودیری ئەو ، لەبەر ئەمەیە جزادانەوەی بەخیری دایك‌و چاکە لەگەل کردنی زور لەباوك پیویست

ره ، وەکو حسني بصری فەرمویەتي : (حق الوالد اعظم ، وبرالوالدة اکرم) . یـەعنی : حقی باوك گەورەترە ، بەلام چاکە کردن لـەگەل دایکا پیویست ترە .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

سر زمادر مکش که تاج شرف
گردی از پای مادران باشـــد
خاك شو زیر پای آن کەبهشت
در قدمهای مادران بـاشـــد

منیش نوسیومە :

والدەی خوت لەسەر سەرت دانی
دای مەنی قەت لەمال‌و منزل‌ودەشت
گەر بەخـذمەت بررویتە ژیر قدمی
هەرلەویوە ئەرریتە باغی بەهەشت

حدیثی سـی‌و نوهەم

لیس الشدید بالصرعة ؛ انما الشدید الذی یملك نفسه عند الغضب

یەعنی : ئازا ئەو کەسە نی‌یە کەخەلق زوربدا بەزەوی‌دا ؛ ئازا ئەو کەسەیە کەخوی بگري لەکاتی ررق هەستانا .

بەم چەشنە کەلەکاتی زرق هەسـتانا بتوانی منعی ررقەکەی بکا ، وە ئەگەر هەر زوری پی‌هینا خوی بگری لەقسەی ناشیرین‌و کردەوەي‌نارەوا لیکدراوەتەوە ئەمە کەلە ررق هەستان زور خوییکی ناشـــیرینە ، حتي بعضی لەتیگەیشتووان ووتویانە هەر شەرری کەتوشی انسان ئەبی یالـە حەزو نارەزوی نفسەوەیە یالە ررق هەستانەوەیە ، مثلا کوشتن ، برینداد کردن ، جوین دان ، ناشکوری کردن ، طلاق خواردن ، ســـویند

خواردن ڤیشاندنی دلی دوستو برادەر ، وازهێنان لەکەسو کار ، وە امثالی ئەمانە ، هەمو لەخوی ررق هەستانەوە پەیدا ئەبن ، وەزورکەس بوون لەوەختی ررق هەستاندا گیانیان دەرچووە ، بنالەسەر ئـەمە زور پیویستە انسان ئاگای لەخوی بی ، وەهەر چون بووە منعی رقهەستان لەخوی بکا ، وەئەگەر بەناچاری ررقی هەستا خوی لەقسەو کردەوەی ناشیرین بپاریزی وەبو ئەمە چەند وەسیلە هەیە ، یەکی لەوانە بیرکردنەوەیە لەگەورەیی خوای تەعالا کەدەستی ئەرروا لەجزای ئەم ررق هەستانو ناشیرین ووتنەدا انسان لەناو بەری ؛ یەکیکی تریان بیر کردنەوەیە لـە اجرو ثوابی ئەهلی حلمو حەوسەلە ، وە ووردبونەوەیە لەمە ئەگەر خوی رابگری لەوەختی ررق هەســتانا خوا جەزای ئەداتەوە ، یەکیکی تر لەوانە دەست نویژ گرتنە ، یەکیکی تر لەوانە ئەوەیە ئەو جیگەیەبەجی بهیلی ، وەبرروا بو جیگەییکی تر .

بیداری : ررق هەستان وەختی ناشیرینە کەبەناحەق بی . چونکە ررق هەستان لەسەر حق زور شتیکی جوانو بەجییە . حەزرەت (ص) بەو هەمو حلمو حەوسەلەوە کەبووە زور جار لەسەر اموری دیانت بەتوندی عاجز بووە . امام احمد خوا لیرازی بی فەرمویەتی : (نهایة الکمال الغضب فی موضعه . والحلم فی موضعه) . یـــەعنی : ئاخر دەرەجەی تەواوی بو انسان ئەوەیە لەجیگاییکدا ررقی هەستی کەموناسبی ررق هەستان بی وەلە وەختیکا حلمی ببی کەمناسبی حلم بی .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

بهلوان نیســـت آنکه در کشتی
بهلـــوانی دگــر بینـــدازد
بهلوان آن بود که گاه غضب

نفس امارەرا زبون سازد

منیش نوسیومە :

پالەوانی ئەوە نیە کە بە زور

خەلق زەلیل کەیت ولاتو مالویران

پالەوانی وەھایە خوت بگری

لەخراپە لەکاتی ررق ھەستان

حدیثي چلھەمین

(المسلم من سلم المسلمون من يده ولسانه)

یەعنی : موسولمانی تەواو ئەوکەسەیە کە موسولمانان لەدەستو زوبانی سەلامەت بن .

بەم مەعنایە موسولمانی تەواو کەسیکە نەبەفسە نەبەکردەوە موسولمانان توشی زیان نەکا . نەدەس دریژی بکا بومالو گیانو ناموسیان . وەنە لەپاش ملە ناویان بەري وەقسەی خراپیان پیبلی وەجوینیان پیبدا . وە بوختانیان بوبکا وە ناوناتورەی ناشیرین یان بوھەلبەستیت .

بزانن . پیویستە لەسەر ھەمو انسانی چاودیری حقوقی خواو ھەمو خەلق بکا . وەبزانی کەبەتەنھا چاودیری حقوقی لایەکیان نەجاتی نابی بەلام لەبەر دوشت لەم حدیثەدا تەنھا باسی حقوقی خەلق کراوە . یەکەم چونکە بو ژیانی دنیا چاودیری کردنی حقوقی خەلق مطلب ترە . چونکە ئەگەر انسان لەم دنیادا چاودیری حقوقی خەلق نەکا نازی ، وە دنیا پرر ئەبی لەشەررو ئاژاوەو کوشتنو بررین . کەئەمەش ناشی ببی . بە پیچەوانەی ئەمەوە ئەگەر چاودیری حقوقی خوانەکا گوناھەکەی تەنھا بو خویەتی . وەھەر خوی توشی زیان ئەبی . وەمسئەلەکە ئەکەویتە بەیني

خوی و خوای خویەوە خوایش ارحم الراحمینە دور نی یە کەلی
بیوری . دوهەم لەبەر ئەمە مادام انسان حالی لەگەل خەلقا باش بو زور
نزیکە حالی لەگەل خوای خویشیا باش بی . وەبەگویرەی فەرمودەکانی
بجولیتەوە . وەهەرچی پیویستی بەندەگی بی جی بەجی بکا .

مەولانای جامی فەرمویەتی :

مسلم آنکس بود بەقول رسـول
گرچی عامی بود وگر عـالـــم
کە بەهەر جا بود مســـلمـانی
باشـد از قولو فعل او سـالم

منیش نوسیومە :

بەصریحی حضرة پیغەمبەر (ص)
او مسلمانە دین سـاغە کەوا
لە زبانو دەســـتي سالم بی
هەرکەسی باوەرری هەیـە بەخوا

اللهم اجعلنا من المسلمين الذين يسلم المسلمون من ايديهم والسنتهم
سبحان ربك رب العزة عما يصفون وسلام على المرسلين والحمد لله
رب العالمين .

حسن طلبی دوعای توفیقە خوا چاکی بو بکا ئەوەی رەفیقە

تەواو بوو لە چاپخانەی کامەران لە سلەیمانی بە بەرواری ١/١٢/٩٦٧